

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

"De ser mig som en buse och då blir jag en buse"

En kritisk fallstudie om hur användandet av disciplinära åtgärder
skapar avvikare i grundskolan

Roger Irveby

Uppsats:	15 hp
Kurs:	PDA252
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/År:	Vt 2015
Handledare:	Girma Berhanu
Examinator:	Inger Berndtsson
Rapport nr:	VT15 IPS PDA252:18

Abstract

Uppsats:	15 hp
Kurs:	PDA252
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/År:	Vt 2015
Handledare:	Girma Berhanu
Examinator:	Inger Berndtsson
Rapport nr:	VT15 IPS PDA252:18
Nyckelord:	Avvikande beteende, symbolisk interaktionism, stämpling, stigmatisering, utanförskap, ordningsregler.

Syfte: Syftet med denna studie är att försöka få kunskap om stämpling/stigmatisering av elever i grundskolan.

För att försöka besvara syftet formulerade jag följande tre problemfrågor:

- Hur används disciplinära åtgärder i grundskolan?
- Hur gör användandet av disciplinära åtgärder i skolan elever till avvikare?
- Hur ser en process ut där elev riskerar bli stämplad/stigmatiserad till avvikare?

Teori: Jag har, i mitt fördjupningsarbete, valt att använda mig av olika teorier om avvikande beteende och hur detta skapas. Dessa teorier låg som bakgrund när jag läste, tolkade och analyserade mitt material under processen genom hela arbetet. Teorierna är: Stämpling, stigmatisering och symbolisk interaktion.

Metod: De metoder jag använde i uppsatsarbetet var: Intervju, observation, läsning av dokument och litteratur. Undersökningen hade en strävan att vara en kvalitativ och fallstudie med försök till en kritisk ansats.

Resultat: Jag har i min undersökning haft fokus på den process som gjort elever till avvikare i skolan. Lärare föreföll i undersökningen använda skolans disciplinära åtgärder godtyckligt mot eleven, för att få denne att ändra sitt beteende. Dessa disciplinära åtgärder verkade inte alltid vara knutna till hur avsikten var att man skulle använda dem, eller till den svenska skollagstiftningen i övrigt. I några fall tycktes sanktionerna sakna förankring i den lagstiftning som skolan hade att arbeta utifrån.

Skolans disciplinära åtgärder har växt fram och har sett olika ut genom tiden. Man har ofta motiverat sanktioner på liknande grunder och vissa sanktioner har fallit undan, t ex skolagan. För att skapa trygghet och studiero i skolan lades ett antal nya sanktioner till den nya skollagen. Detta utan att egentligen peka på vilka ”brott” sanktionerna skulle användas mot, annat än att skolorna själva skulle skapa ordningsregler.

Utan kunna generalisera indikerade undersökning på att disciplinära åtgärder användes både som det var tänkt och inte tänkt på skolan där eleven gick. Det fanns en tendens att lärare använde disciplinära åtgärder stadgade i skollagen för ”brott” mot egna regler uppsatta i klassrummet. Lärare verkade formulera egna ”brott” och åtgärder vid förbrytelser mot dessa. Eleven tenderade bli avvikare i användandet av skolans disciplinära åtgärder oavsett om åtgärderna baserades på ”brott” mot; nationell lagstiftning, skolans ordningsregler eller lärares egna regler i klassrummet.

Innehållsförteckning

Abstract

1. Inledning.....	3
2. Studiens problemformulering, syfte och avgränsning.....	5
2.1. Problemformulering	5
2.2. Syfte	5
2.3. Problemfrågor.....	5
2.4. Avgränsning	5
3. Skolans styrdokument	6
3.1. Disciplinering av elever i den svenska skolan genom historien.....	6
3.2. Ramar för skolans disciplinära verksamhet	10
4. Teoretisk referensram.....	12
4.1. Symbolisk interaktionism.....	12
4.2. Stämplingsteori.....	13
4.3. Stigmatisering.....	14
5. Tidigare forskning	15
5.1. Skolans sociala kontroll	15
5.2. Disciplin och makt i skolan	17
6. Metod	18
6.1. Val av metod	18
6.2. Kritisk teori som ansats	18
6.3. Urval.....	19
6.4. Intervju, genomförande och bearbetning av materialet.....	19
6.5. Observation	20
6.6. Studier av dokument och litteratur	21
6.7. Forskningsetik	21
6.8. Trovärdighet och akribi.....	22
7. Resultat och analys.....	23
7. 1. Resultat som en narrativ berättelse.....	23
7. 2. Analys och tolkning av resultatet	27
7.2.1. Hur används disciplinära åtgärder i grundskolan?.....	27
7.2.2. Hur gör användandet av disciplinära åtgärder i skolan elever till avvikare?	28
7.2.3. Hur ser en process ut där en elev riskerar bli stämplad/stigmatiserad som avvikare?	29
8. Diskussion	32
8.1. Metoddiskussion.....	32
8.2. Diskussion resultat	33
8.3. Specialpedagogiska implikationer.....	37
8.4. Förslag på framtida forskning	38
8.5. Slutord	38
9. Referenser.....	39
9.1. Litteratur.....	39
9.2. Övriga källor	41

"You need people like me so you can point your fingers and say, That's the bad guy. So... what that make you? Good? You're not good. [...] Make way for the bad guy. There's a bad guy coming through! Better get out of his way!" (Tony Montana från filmen Scarface)

1. Inledning

I Sverige har vi obligatorisk skolplikt, denna kan man se både som en rättighet och en skyldighet. Rättigheten består i att man har rätt att få utbildning eller bildning. Skyldigheten består i en plikt - att man måste befinna sig på skolan varje dag oavsett om man vill det eller ej.

Skolan är skådeplatsen för elevers dagliga liv, eftersom det är där de tillbringar den mesta av sin tid. På skolan förväntas ungdomarna nå kunskapsmål och bete sig på ett sätt som är acceptabelt där, men också i samhället i övrigt.

Skolan skall som organisation arbeta för att eleverna lär och utvecklas, men får i detta arbete inte utsätta eleverna för kränkande behandling. Det står i den nya skollagen och som fastställer att:

Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.

Var och en som verkar inom utbildningen skall främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling [...]. (1kap 5§, skollag, SFS 2010:800)

Skolan omfattas av Sveriges rikets lag med tillhörande förordningar och kungörelser. Den lokala skolan har dessutom olika regler som reglerar den dagliga samvaron bland eleverna. Dessa är skolans ordningsregler, undervisande lärares regler i klassrummet och elevernas interna regler och koder.

En skolas ordningsregler brukar omfatta önskemål hur eleverna skall bete sig mot varandra och personalen. Vidare handlar det om att man inte får: Röka, snusa, bära keps eller ha ytterkläder på sig, tala i mobiltelefon, åka moped på skolgården, cykelhjälm, snöbollskastning eller komma för sent till lektioner mm.

Den enskilde läraren följer regler som i grunden tar stöd i nationella regler, lokala ordningsregler, men också i egna helt subjektiva tolkningar om vad som är tillåtet eller inte inom klassrummet. Dessa brukar inte vara nerskrivna utan kan vara helt godtyckliga.

Specifika regler kan förkroppsligas i lagar. De kan också helt enkelt vara nedärvda i en viss grupp och enbart kopplade till informella sanktioner. Rättsliga regler är naturligtvis oftast av det mer exakta och otvetydiga slaget, medan informella och nedärvda regler sannolikt är vaga och har stora områden där skilda tolkningar kan göras.

(Becker, 2006, s. 115)

För att stävja elevers beteende som ansetts olämpligt enligt skolans ordningsregler eller lärarens egna regler finns disciplinära åtgärder mot eleverna. Dessa sanktioner återfinns i nuvarande skollag och tidigare i grundskoleförordning. I dess nya lydelse finns följande disciplinära åtgärder att tillgå mot elever som på ett eller annat sätt bryter mot skolans regler:

Utvisning ur undervisningslokalen, kvarsittning, skriftlig varning, tillfällig omplacering, tillfällig placering vid annan skolenhet, avstängning i vissa obligatoriska skolformer och omhändertagande av föremål. Nu är det kanske inte lärare som beslutar om alla dessa sanktioner, men läraren kan besluta om utvisning ur undervisningslokal, kvarsittning och omhändertagande av föremål. Övriga disciplinära åtgärder beslutas av rektor efter utredning av orsakerna till beteendet. Vidare kan lärare och rektor besluta om omedelbara och tillfälliga åtgärder som bedöms nödvändiga för att komma till rätta med elevs ordningsstörande uppträdande. Dessa kan vara tillrättavisning och omplacering av elev i klassrum. Dock får åtgärd mot elev endast vidtas om den står i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter (Ny skollag i praktiken, 2011). Skolan och dess lärare har fått ett helt batteri av åtgärder att ta till när de anser att det är befogat att normalisera en elev.

Skolväsendet vilar på demokratins grund. [...] Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom skolan ska också främja aktning för varje människas egenvärde [...].

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande [...].

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.
(Skolverket, 2011)

Effekten av lärarens avsikter blir emellertid inte alltid som de hade tänkte sig, att eleven skall bli en bättre människa (Becker, 2006). Det verkar som om eleverna istället i vissa fall ändrar sitt beteende till det ännu sämre och då blir föremål för ännu fler sanktioner och åtgärder.

2. Studiens problemformulering, syfte och avgränsning

2.1. Problemformulering

Skollagen ger lärare befogenheter att vidta omedelbara och tillfälliga åtgärder, för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero i skolan men också för att komma till rätta med en elevs ordningsstörande uppträdande i skolan. Befogenheterna ger lärare rätt att disciplinera elever genom olika sanktioner. Kan skolans arbetssätt, när det gäller att disciplinera elever, orsaka att elever blir stämplade/stigmatiserade som avvikare.

För att konkretisera problematiken görs en empirisk undersökning som beskriver verkligheten som den kan te sig för en elev i den svenska grundskolan. Detta åskådliggör jag utifrån en elevs berättelse, erfarenhet och perspektiv.

2.2. Syfte

Syftet med undersökningen är att få kunskap om stämpling och stigmatisering av elever i skolan via de disciplinära åtgärder som vidtas av lärare mot elever.

2.3. Problemfrågor

- Hur används disciplinära åtgärder i grundskolan?
- Hur gör användandet av disciplinära åtgärder i skolan elever till avvikare?
- Hur ser en process ut där en elev riskerar bli stämplad/stigmatiserad som avvikare?

2.4. Avgränsning

Min undersökning avhandlar och beskriver en händelse i en ung människas liv, som tar sig en början sommaren 2011 och som sträcker sig till avslutningen av höstterminen 2011. De teorier, till avvikande beteende och att bli avvikare, jag kommer att använda är stämpling och stigmatisering. Vidare har jag inga anspråk på att föra resonemang om något genusperspektiv annat än att min respondent är av manligt kön. Inte heller kommer jag att värdera huruvida det är brottsligt att röka marijuana eller vanliga cigaretter, dricka, snusa, stjäla, klottra, böta eller utföra annan handling som kan innebära brott mot någon lag i Sverige. Visserligen kan dessa handlingar vara olämpliga att utföra både inom och utom grundskolan, men detta upptar inte fokus i föreliggande fördjupningsarbete.

3. Skolans styrdokument

3.1. Disciplinering av elever i den svenska skolan genom historien

I folkskolestadga (SFS 1921:604) beskrevs att läraren noggrant skulle vaka över sina elever både när de hade lektion och rast. När eleven av någon anledning skulle tillrättavisas eller bestraffas för utförd förseelse skulle detta göras utifrån elevens mognad, ålder och kön. Vid disciplinär åtgärd hade läraren att agera med lugn och besinning och fick inte kränka eller såra eleven. Om inga andra åtgärder fått eleven att ändra sitt beteende eller om eleven gjort sig skyldig till förseelse av svår beskaffenhet var det möjligt för läraren att aga eleven. Enligt stadgan var eleven skyldig att uppföra sig väl både i och utanför skolan. Eleven skulle visa sin lärare aktning och lydnad samt vara rädd om skolans utrustning och inventarier. Om en elev trots olika åtgärder, med bland annat aga, inte ändrade på sitt beteende eller om eleven utövade skadlig påverkan på sina kamrater kunde denne avstängas från skolan och undervisningen eller bli placerad på särskild skola.

1940 års skolutredning (SOU 1946:31) tog sikte på nyttan av både utbildning och fostran för eleven. En personlighet skulle inte fostras med tvång men heller inte i total avsaknad av det samma. Man menade att en ung individ skulle få utvecklas utan för många pekpinnar som kunde vara hinder för deras utveckling. De hade behov av auktoritet och vägledning, vilket skolan inte fick försumma att utöva. Eleverna skulle ha en känsla av frihet men denna frihet förpliktigade dem att följa lagar, eftersom det var viktigt för den allmänna trevnaden. Betänkandet menade att barn och ungdomar egentligen uppskattade ordning och reda i skolan. Vinsten för eleverna var att de senare som vuxna fick enklare att leva då de lärt sig att lyda sina överordnade och kunde följa givna föreskrifter och regler. Det viktigaste medlet för att upprätthålla disciplinen i klassen var genom relationen med eleverna som skapas i undervisningen. Man konstaterade att god disciplin kunde vara svårt att uppnå genom bestraffningar och aga. Aga hade utgått ur stadgorna som disciplinärt medel i flera skolformer, till exempel läroverk och flickskolor, men fanns ännu kvar som disciplinär åtgärd inom folkskolan.

1946 års skolkommision (SOU 1948:27) tillsattes innan 1940 års skolutredning var avslutad. Det ställdes krav på omfattande reformer inom det svenska skolsystemet med bland annat en sammanslagning av olika skolformer till en enda enhetlig skola samt en demokratisering av skolväsendet i Sverige. Demokratiseringen var nödvändig inom skolan eftersom dess pedagogik enligt dåtidens forskning visade på medeltida inslag vilket fostrade individen till lydnad och osjälvständighet i förhållande till auktoriteterna. Skolan måste därför, enligt kommissionen, fostra demokratiska medborgare som var självständiga och kunde samarbeta med andra. Detta skulle ske genom en demokratisk skola med fri uppfostran, utan likriktning eller auktoritär undervisning. Det nämndes inte mycket om disciplinära frågor men om en elev hade anpassningssvårigheter i skolan skulle läraren utreda orsakerna till detta. Som möjliga orsaker beskrevs till exempel skolmiljön, lärarna, arbetssättet eller kamraterna. Vid mindre svåra fall såg man att eleven kunde "botas" av skolan men vid svårare fall skulle eleven botas med hjälp av psykolog. Eleven skulle alltid snarast möjligt efter "behandling" tillbaka till skolan igen. Att använda aga vid korrigerande av felande elever såg kommissionen som absolut helt fel sätt att lösa ett disciplinärt problem. Det skulle göra mer skada än nytta och öka elevens missanpassning i skolan. Kommissionen var kritisk till aga som disciplinär åtgärd inom folkskolan och föreslog att bestraffningen aga togs bort och förbjöds i folkskolan.

1947 års skoldisciplinutredning (SOU 1950:3) initierades med anledning av 1946 års skolkommissions förslag att ändra bestämmelserna, om disciplinära åtgärder mot elever i folkskolan, vilka gav lärarna möjlighet att utdela aga. Förslaget gick ut på att agan skulle förbjudas och ersättas med andra lämpligare korrekionsmedel. Förutom att aga föreslogs försvinna hade kedjan av åtgärder vid disciplinära problem skrivits om. Läraren skulle vaka över sina elevers uppförande och skulle försöka vara kamratlig med dem och på så sätt vinna deras förtroende. Eleverna skulle uppmuntras att aktivt delta i att upprätthålla ordningen. Vid tillrättavisning av elev skulle läraren tala om syftet med tillrättavisningen och i samband med detta ta hänsyn till ålder, sinnesart och kön. Aga eller kränkande behandling skulle vara förbjudet. Om eleven ändå inte ändrade sitt beteende genom tillsägelse skulle läraren genom enskilt samtal tala om det som hänt och varna för ytterligare upprepning av förseelsen. Skulle förseelsen ändå upprepas trots tidigare åtgärder skulle orsaken till det utredas av klassläraren under medverkan av målsman. Även andra lärare och skolpsykolog kunde medverka i utredningen samt att skolledning eller motsvarande borde underrättas. Om utredningen visade på behov av särskilda åtgärder skulle dessa genomföras. Exempel på särskilda åtgärder var; varning av skolledare eller motsvarande, byte av klass inom skolan eller avstängning av eleven. Avstängningen skulle godkännas av styrelsen som även kan häva avstängningen. Hade förseelse eller beteende med elevens hälsotillstånd att göra skulle skolläkaren kontaktas. Skolläkaren beslutade om eleven var i behov av undersökning på psykiatrisk mottagning. Visade det sig att ovanstående åtgärder ändå inte räckte, kunde eleven förflyttas till annan skola. Hade eleven skadlig inverkan på sina klasskamrater eller svåra beteenderubbningar kunde eleven placeras på skola tillhörandes barn- och ungdomsvården. Skoldisciplinutredningen förordade det enskilda samtalet med eleven. Exempel på förseelser som enligt dåtiden förekom i skolan var i fallande ordning: Stöld och snatteri, skolk, olydnad och trots, skadegörelse, allmän vanart, grymhet, sexuell vanart och ligabildning. Exempel på disciplinära åtgärder för förseelserna var samtal med förmaningar, förhör och tillrättavisningar samt kontakt med hemmet. Andra åtgärder hade varit, att lämna tillbaka stulet gods, att be om ursäkt och att läsa igen skolkad tid.

Folkskolestadga (SFS 1958:399) fastställde att rektor skulle formulera lokala ordningsföreskrifter för de skolor som stod under hans ledning. En elev fick inte utsättas för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling fastslogs det. Det hade blivit förbjudet att aga elever även i folkskolan. Elever skulle både på och utanför skolan uppföra sig värdigt, visa respekt för och lyda lärare och övrig personal. Eleverna skulle sträva efter bra förhållande till varandra och de fick inte kränka någon annan elev. De skulle delta i undervisning och skolarbete, vara rädda om skolans egendom och utrustning. Eleverna skulle även inspireras att aktivt delta i att upprätthålla ordningen på skolan. Om eleven gjorde sig skyldig till mindre förseelse eller olämpligt uppträdande, skulle berörd lärare på lämpligt sätt tala om för eleven vikten av att ändra sitt uppförande. Ändrade eleven inte på sig skulle läraren utreda orsakerna till elevens beteende, förtydliga konsekvenserna samt varna för upprepning. Läraren hade möjlighet att samråda med elevens målsman. Vid behov fick läraren utvisa eleven från klassrummet för högst återstoden av pågående lektion eller låta eleven kvarstanna i skolan högst en timme efter skoldagens slut. Om eleven kvarstannade efter skoldagens slut skulle eleven stå under särskild uppsikt. Vid upprepade förseelser, fortsatt olämpligt uppträdande eller vid allvarlig förseelse skulle ärendet överlämnas till rektor. I samarbete med elevens målsman och vid behov även med skolläkaren och skolpsykolog, skulle rektor utreda orsakerna till beteendet. Beroende på vad utredningen gav för resultat skulle förändring av elevens beteende förbättras genom åtgärder anpassade efter dennes individuella förhållanden. Rektor kunde dessutom ge eleven en varning. Förändrade eleven inte sitt beteende trots rektors åtgärder eller om elevens uppförande hade skadlig påverkan på andra elever eller om

det fanns särskilda skäl, kunde rektor efter att först ha anmält saken till klasskonferensen rapportera ärendet till skolstyrelsen. Den åtgärd skolstyrelsen kunde vidta var att stänga av eleven upp till två veckor. Vid avstängning fanns krav på att eleven skulle stå under nödvändig tillsyn samt att elevens målsman underrättades om åtgärden. Skolstyrelsen kunde vid särskilda skäl bereda eleven plats på en för honom lämplig skola för uppfostran. Elevens målsman skulle i detta fall ges möjlighet att yttra sig om den beslutade åtgärden. Vid tillfälle då skolstyrelsen avsåg att placera elev särskild skola för uppfostran skulle de samverka med barnavårdsnämnden i fråga om denna åtgärd.

1957 års skolberedning (SOU 1961:30) talade om skolans mål som både fostran och undervisning. Tidigare kunde skolan fostra elever genom inpräntande av normer och regler men detta hade försvårats på grund av normupplösning bland eleverna. Eleverna måste få lära sig vilka normer och regler som gällde för dem. Detta skulle inte ske genom sträng disciplin utan genom att de själva skulle komma till insikt i vad som var rätt eller fel. Skolan skulle genom etisk fostran ge elever de moraliska normer som gällde för ett demokratiskt samhälle. Eleverna skulle känna till det egna ansvaret för utförda handlingar och vilka konsekvenserna var för utförda brott. Medel för detta var undervisning om lagar, regler och bestämmelser som gällde i samhället. På skolan skulle det finnas ordningsregler som eleverna skulle vara förtrogna med. Något som var önskvärt enligt beredningen var att eleverna skulle ges möjlighet att vara med och ta fram de regler som skulle ”skapa arbetsro och trevnad i klassen” (Ibid, s. 154).

Skolstadga (SFS 1962:439) beskrev att om eleven begått mindre förseelse eller uppträtt olämpligt, skulle läraren på passande sätt påpeka vikten av att uppförandet ändras. Skolstadgan gällde för elever inom både grund- och gymnasieskolan. Om ändring av beteendet inte gjordes skulle läraren vid personligt samtal med eleven försöka utreda orsaken till detta, tydliggöra följderna av det inträffade och varna för upprepning. Vid behov skulle läraren samråda med elevens föräldrar. Ansåg läraren att det fanns orsak, fick läraren utvisa eleven från klassrummet för högst återstoden av pågående lektion. Läraren kunde dessutom låta eleven under uppsikt stanna kvar i skolan högst en timme efter skoldagens slut. Fortsatte eleven att upprepa sitt beteende eller vid fortsatt olämpligt uppträdande eller vid allvarigare förseelse kunde fallet överlämnas till rektor. Rektor skulle tillsammans med elevens föräldrar och lärare försöka utreda orsaken till beteendet. I utredningen kunde även skolläkaren, skolpsykologen och kuratorn medverka. Resultatet från utredningen skulle leda fram till lämplig åtgärd vilken skulle få eleven att förändra sitt beteende. Dessutom hade rektor möjlighet att ge eleven en varning. Hade åtgärden ingen verkan på elevens beteende eller om elevens uppförande antogs inverka skadligt på andra elever eller om det fanns särskilda skäl, kunde rektor överlämna ärendet till skolstyrelsen. Innan överlämning till skolstyrelsen skedde skulle klasskonferensen höras. Skolstyrelsen kunde stänga av eleven från undervisningen under högst två veckor av terminen. Ett krav för avstängning var att eleven fick nödvändig tillsyn. Före ett beslut om avstängning eller annan åtgärd skulle skolstyrelsen diskutera ärendet med barnavårdsnämnden samt ge elevens föräldrar möjlighet att yttra sig.

Skollag (SFS 1962:319) stadgade att eleven skulle visa aktning och lydnad för lärare och övrig personal på skolan samt sträva efter ett gott förhållande till övriga elever. Kroppslig bestraffning eller kränkande behandling av elev fick inte förekomma.

I förordning (SFS 1980:64) om mål och riktlinjer för 1980 års läroplan för grundskolan talades det om fostran och utveckling. Skolan skulle fostra vilket innebar att skolan hade till uppgift att aktivt påverka elever så att dessa ville ta del av de grundläggande demokratiska

värderingarna. Skolan var ett komplement till föräldrarnas fostran och huvudansvaret vilade alltid på hemmet. Verksamheten i skolan och i samhället byggde på demokratiska beslut vilka kom till uttryck i regler formulerade i lagar och föreskrifter. Dessa måste eleverna följa på samma sätt som de vuxna hade skyldighet att göra det. De vuxnas fostran av barnen skulle göras med minsta möjliga tvång. Angående gemensamma regler i skolan skulle dessa utformas med utgångspunkt i grundläggande värderingar. Förordningen gav uttryck för att regler skulle utformas av varje skola och varje klass och att reglerna formulerades av skolpersonal, elever och föräldrar tillsammans. Reglerna syftade till att samvaro och arbete skulle fungera i skolan och i klassen. Parterna skulle också gemensamt komma på vilka påföljder som skulle följa på olika överträdelse mot reglerna.

Under 1970-talets slut framstod ett behov av att förenkla skollagen, skolförordningen samt andra skolförfattningar eftersom man ansåg att dessa var i behov av en språklig och redaktionell granskning. Det hade även framförts önskemål om att skolans regelsystem borde förenklas eftersom den ansågs som omfattande och svår att överblicka. Det fanns enligt SOU 1986:10 en uppfattning om att skolans regelsystem var så krångligt att dess innehåll inte gick att tillgodogöra sig utan specialistkunskaper. Det fanns även föreskrifter som inte gick att tillämpa, trots att de fanns med i författningarna. 1979 beslöt regeringen att tillsätta en utredning med uppdrag att undersöka hur olika bestämmelser och regler inom skolans område kunde förenklas. Förslag till förändringar i författningar gavs i SOU 1986:10 och motiv till förändringar gavs i SOU 1986:11. Utredningen SOU 1986:11 tog upp att dagens skola hade utvecklats ur många skiftande skolformer med varierande organisationer. Föreskrifter som idag används inom skolan hade ärvts från tidigare skolformer och var formulerade för de förhållanden som rådde i samhället då. Det statliga regelsystemet som gällde för skolan sågs som mycket omfattande och detaljerat och hade inte som socialtjänsten och sjukvården förändrats. De senare hade förenklats genom avskaffandet av detaljreglering som hade ersatts av ramlagstiftning. I konstruerandet av nya enklare regler fick inte nya skapas som ett komplement till det som förändrats. Här menade man att erfarenheten visade att de som varit vana att arbeta efter detaljreglering ofta efterlyste vägledning i samband med avreglering. Exempel på vägledning enligt utredningen var allmänna råd eller föreskrifter vilka kan vara utfärdade av någon förvaltningsmyndighet. Ett nyckelord för arbetet angavs vara målsättningen att frambringa fasta, få och generella regler. Som förslag på förändring för disciplinära åtgärder mot elev i grundskolan så hänvisade skolförfattningsutredningen till vad regeringens proposition 1985/86:10 föreslagit. Vidare fann utredningen att information om disciplinära åtgärder var tvunget att ges till skolorna. Utredningen menade att det rådde osäkerhet ute på skolorna, hos rektorer och lärare, om vad som fick göras och i vilka situationer det var lämpligt med olika åtgärder mot elever.

I regeringens proposition 1985/86:10 framlades förslag till förändring av disciplinära åtgärder mot elever i grundskolan. Förarbetet föreslog att det inte längre skulle vara möjligt att stänga av elev i grundskolan. Motivet till detta var att det fanns kritik mot bestämmelserna om disciplinära åtgärder och att dessa skulle vara ett uttryck för ett föräldrat synsätt samt strida mot skolplikten. En allmän kritisk hållning mot skolans möjligheter att hantera disciplinära problem kan anas. Ett resonemang förs om att problem i elevers uppförande i regel borde vara möjliga att lösa genom samtal med eleven. Det borde också finnas andra lämpligare metoder, än disciplinära åtgärder, som skulle kunna åtgärda briser i elevers uppförande. Vidare ansågs att avstängning inte var en åtgärd för akuta problem utan hade varit den sista åtgärd som skolan kunnat tillgripa. Detta utan att ändå kunna lösa problem med elev som haft svårartade uppförandeproblem, vilken ändå inte hade avskräckts från att bete sig illa inför trots hot om avstängning. Avstängningen var på två veckor och förmodades inte förorsaka att eleven

ändrade sitt beteende utan fungerade mest som ett andningshål för skolan som slapp den störande eleven under avstängningen. Dock fanns i propositionen förståelse för att det kunde finnas behov av att ha kvar möjlighet att visa ut elev ur klassrum under återstoden av lektionspasset. Detta för att elev inte skulle kunna störa andra elever och så att lektionen kunde genomföras. Att utvisa elev ur klassrummet för något den sagt eller gjort, som ren bestraffningsåtgärd, rekommenderas inte i propositionen. Att låta elev sitta kvar upp till en timme per dag var något som gillades då det låg i fas med skolplikten. Att elev genom kvarsittning fick läsa in den tid som eventuellt missats eller som ren extraundervisning sågs som en mild form av bestraffning och föreslogs inte tas bort i den nya skollagen och dess förordning.

Grundskoleförordning (SFS 1988:655) utfärdades 1988-06-02 och upphörde 1995-07-01. Förordningen talar om åtgärder för elevers tillrättaförande. Hade elev begått en mindre förseelse eller uppträtt olämpligt, skulle läraren på lämpligt sätt uppmana honom att ändra sitt uppförande. Om han inte bättrade sig, skulle läraren försöka utreda orsaken till beteendet. Samråd skulle ske med vårdnadshavaren om det behövdes. Läraren fick visa ut en elev från undervisningslokalen för högst återstoden av pågående lektion eller låta eleven under uppsikt stanna i skolan högst en timme efter skoldagens slut. Om en elev gjorde sig skyldig till upprepade förseelser eller fortsatt olämpligt uppträdande eller en allvarligare förseelse skulle rektor försöka utreda orsaken till beteendet. Vid behov skulle skolläkare och annan företrädare för elevvården medverka vid utredningen. Med ledning av vad som framkommit vid utredningen skulle rektor försöka få eleven att bättra sig. Om detta inte lyckades eller om det fanns andra särskilda skäl, skulle rektor efter att ha hört elevvårdskonferensen anmäla förhållandet till styrelsen för överväganden om lämplig åtgärd.

Grundskoleförordning (SFS 1994:1194) trädde ikraft 1995-07-01 och är den förra förordningen. Skollag (SFS 1985:1100) utfärdades 1985-12-12. Lagen berör disciplinära åtgärder mot elev endast på ett ställe och förordar att disciplinär åtgärd gentemot skolpliktig elevs närvaro i skolan endast får ske i ringa omfattning.

Den nya skollagen (SFS 2010:800) är den nu rådande förordningen. Den klargör vilka disciplinära åtgärder grundskolan har att använda som åtgärd mot elev som uppträder olämpligt eller gör sig skyldig till en mindre förseelse. Läraren skall i första hand uppmana elev att ändra sitt uppförande. Hjälper inte detta skall läraren ta kontakt med elevens vårdnadshavare. Vidare får läraren visa ut elev från undervisningslokalen för högst återstoden av pågående lektionspass. Läraren kan även låta eleven under uppsikt stanna i skolan högst en timme efter skoldagens slut. Fortsätter eleven, trots ovanstående åtgärder, att uppträda olämpligt eller gör sig skyldig till upprepade förseelser eller allvarlig förseelse, skall saken dels anmälas för rektor, dels hänskjutas till elevvårdskonferensen. Elevvårdskonferensen skall efter kontakt med elevens vårdnadshavare försöka få eleven att bättra sig genom åtgärder som är anpassade efter elevens individuella förhållanden. Om inte elevvårdskonferensen klarar av att ordna upp situationen skall de i sin tur anmäla förhållandet till styrelsen som skall överväga lämplig åtgärd (Söderlöf, 2013).

3.2. Ramar för skolans disciplinära verksamhet

Skolan har enligt socialtjänstlagen (SFS 2001:453) skyldighet att genast anmäla till socialnämnden då man i verksamheten får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Ett vanligt argument från skolor att inte göra anmälan är att man har upplevt att det inte har hänt någonting efter att anmälan har

gjorts. Det förhållande man har anmält till socialtjänsten har fått fortgå som förut utan åtgärd. Socialtjänsten har fyra månader på sig att göra en utredning. Många åtgärder bygger på frivillighet och när det inte finns skäl till tvångsåtgärder finns risken att det inte händer någonting trots en anmälan. Någonting som understryks är att skolan inte ger upp utan anmäler igen direkt när nya tecken på missförhållande visar sig. Ju fler anmälningar till socialtjänsten desto bättre underlag har de att agera (Läraryrket, 2000).

Vid fråga om påföljder för unga lagöverträdare har Sverige en lång tradition att särbehandla de som är under 18 år. De som ännu inte fyllt 15 år kan inte dömas till påföljd för utfört brott. Ansvar för unga lagöverträdare som ej fyllt 15 år vilar på socialtjänsten. Enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare lagen (SFS 1964:167) kan utredning mot barn under 15 år som misstänks för brott inledas av polisen om följande uppfylls: Utredningen skall ha betydelse för beslut om den unges behov av insatser från socialtjänsten, det behöver utredas om någon som fyllt 15 år har deltagit i brottet, för att efterforska stulet gods eller om det finns annat av särskild vikt att en utredning äger rum. En utredning mot någon som ännu inte fyllt 12 år får bara påbörjas om det finns synnerliga skäl men det är barnets bästa som skall ligga till grund för om en utredning skall fullföljas eller inte. Om en utredning påbörjas är polisen skyldig att genast underrätta vårdnadshavaren och socialnämnden (Rikspolisstyrelsen och skolverket, 1999).

Justitieombudsmannen (JO) har synpunkter när det gäller polisanmälningar mot de yngsta elevgrupperna. Mot denna grupp skall skolan vara försiktig med att göra anmälan till polisen. Här ges rekommendationen att skolan i första hand själv skall utreda och vidta åtgärder. Skolan skall eventuellt rådgöra med polisen och skolan bör avstå från att göra polisanmälan om man kan förutse att denna inte kommer att leda fram till någon utredning från polisens sida (Läraryrket, 2000).

Rektor ansvarar att det finns ordningsregler på skolan och reglerna skall vara anpassade efter varje skolas unika situation (Skolverket, 2006). De skall utformas tillsammans med lärare och övrig personal på skolan, samt representanter för elever och deras föräldrar. Reglerna skall även tas upp till regelbunden diskussion för att utreda om de skall vara kvar eller förnyas. Lärare, elever och vårdnadshavare skall vara bekanta med vilka regler som gäller och vilka konsekvenserna blir om de inte följs. De disciplinära åtgärderna kan användas som sanktionsmedel när någon bryter mot skolans ordningsregler. Ordningsregler måste vara meningsfulla för alla, de får ej strida mot svensk lag eller författning och får inte vara kränkande mot någon.

Ordningsreglerna ska återspegla de grundläggande demokratiska värderingar som gäller i skolan och samhället i övrigt och får inte strida mot lag eller annan författning (Skolverket, 2006, s. 3).

Störande för ordningen på en skola kan vara situationer både i och utanför klassrummet. Några av dessa situationer kan vara slagsmål och bråk, oro och stök i klassrummet, fusk, skolk och sena ankomster samt störande och farliga föremål.

Skolan har fått möjlighet att omhänderta föremål samt flytta eleven till annan skola. Ingen av dessa två åtgärder får motiveras som bestraffning av elev och de är inte disciplinära åtgärder enligt grundskoleförordningen. Att kunna omhänderta föremål som stör skolverksamheten eller hotar säkerheten på skolan har blivit möjligt för lärare och rektorer. Med lärare jämställs även förskolelärare och fritidspedagoger. Annan personal på skolan som till exempel elevassistenter, vaktmästare, skolvårdar och kamratstödare kan enligt lagen inte omhänderta

föremål. Föremålen kan omhändertas i klassrum, uppehållsrum, korridorer och entréer. När ett föremål skall omhändertas är det krav på att man känner till vem det tillhör. Om det skulle råda osäkerhet om vem föremålet tillhör kan det inte omhändertas med stöd av bestämmelsen i skollagen. Exempel på föremål som kan omhändertas är: Mobiltelefoner som elever använder samt pinnar och stenar som används som leksaker under lektioner. Andra farliga föremål kan vara kemikalier, fyrverkerier, alkohol, narkotika och vapen. När det gäller vapen, narkotika och alkohol skall polisen snarast kontaktas för att få det provat om de skall tas i beslag av polisen. Det är nödvändigt att det i skolors ordningsregler tydligt framgår vilka föremål som i den enskilda skolan skall anses som störande eller farliga. Hur föremålen får användas på skolan skall beskrivas i ordningsreglerna och vilka konsekvenserna blir om man bryter mot ordningsreglerna. När ett föremål omhändertas enligt bestämmelsen får inte våld användas och om elev motsätter sig ett omhändertagande skall detta omedelbart avbrytas. Föremål som förvaras i elevers kläder får inte omhändertas. Ytterligare en förändring har skett i skollagen genom att det blivit möjligt att flytta elev inom grundskolan till annan skola. Ett krav är att eleven hotar övriga elevers trygghet och studiero och får endast tillgripas när inga andra åtgärder har fungerat. Förflyttning av elev får inte motiveras som en disciplinär åtgärd utan som en stödåtgärd som reglerats med hjälp av ett åtgärdsprogram (Skolverket, 2007 och Regeringens proposition 2009/10:165).

4. Teoretisk referensram

Jag har, i mitt fördjupningsarbete, valt att använda mig av olika teorier om avvikande beteende och hur detta skapas. Dessa teorier ligger som bakgrund när jag läser, tolkar och analyserar mitt material i processen genom hela arbetet. Teorierna är: Stämpling, stigmatisering och symbolisk interaktionism.

4.1. *Symbolisk interaktionism*

Symbolisk interaktionism enligt Mead (1995) innebär att vi människor genom samspel med andra människor tolkar oss själva och hur andra ser på oss. Samspelet sker med symboler vilka via språket tolkas i samspelet mellan oss själva och omvärlden. Den symboliska interaktionismen menar att människan själv skapar det samhälle vi existerar i. Samhället har skapat olika sanktioner och kontrollapparater för att skapa social ordning. Det för att människor inte skall avvika utan rätta in sig i ledet igen och uppträda på ett acceptabelt sätt. Enligt den symboliska interaktionismen samspelar vår identitet med andra människor och hur de ser på oss. Vi är inte bara subjekt som reagerar på stimuli utan också subjekt som tolkar symboler på andra sätt i samspelet med andra människor. Symboler kan vara hur man klär sig, gester och språk och vi betar oss utifrån hur vi tolkar symbolerna mot andra människor (Trost & Levin, 2004).

Mead tar upp två begrepp; signifikanta andra och den generaliserande andre. I mötet eller interaktionen med andra människor får vi normer och värderingar som fastställer hur vi bör leva våra liv inom den egna gruppen. Begreppet den generaliserande andre är grupp- och samhällsnormer vi internaliserar. Vilket visar på samhällets syn och de förväntningar som finns på oss och utgör en del av vårt medvetande. I och med att vi som individer utvecklar ett "jag" svarar vi genom våra handlingar på den generaliserande andres synsätt. Det påverkar hur vi handlar så att vårt beteende svarar mot de sociala förväntningarna som finns på oss. Begreppet signifikanta andra har enligt Mead stor betydelse för vår självuppfattning. Exempel

på signifikanta andra kan vara, vår familj, släkt och vänner. En signifikant andra kan också vara en lärare som är betydelsefull för en elev (Trost & Levin, 2004).

4.2. Stämplingsteori

Sociala grupper skapar enligt Becker (2006) sina egna regler som definierar hur gruppen skall bete sig mot varandra. Vissa handlingar kommer därför av gruppen att ses som riktiga medan andra kommer att ses som felaktiga. Lika väl som de flesta kanske kommer att följa de gemensamma överenskommelserna kommer andra att medvetet eller omedvetet att bryta mot dem. Individerna kommer av gruppen att ses som annorlunda personer som det inte går att lita på. Möjligheten finns att den som ses som annorlunda av de andra kanske själv ser på dem på samma sätt. Hon eller han kanske inte har godkänt regeln uppsatt av de andra och som inte blivit efterföljd. Här menar Becker att även den dömde kan se sin domare som utanförstående. Utanförskapet har en dubbel roll då vissa agerar genom att utöva kontroll över att regler följs och andra bryter mot dem. Gruppens fastställda regler kan vara antingen formella eller informella. Formella regler övervakas av statsmakten och dess polis medan informella regler har karaktären av konventioner och vidmakthålls genom informella sanktioner. Att vara utanförstående kan variera beroende på hur grav avvikelsen anses vara av dem som dömer. I samband med att en grupps regler stadgas kommer någon att överträda dem. Då ett samhälle består av många olika individer organiserade i grupper med egna värderingar, kommer människor vara med i olika grupper samtidigt. Genom att följa en grupps regler kan medlemmen bryta mot en regel i en annan grupp. Samhället konstruerar sina avvikare genom att sätta upp regler, tillämpa dem samt utöva sanktioner mot dem som bryter mot dessa.

Goldberg (2005) har en annan utgångspunkt där den negativa självbilden har lärts in genom processer, där mallen hur man bör vara, ej har stämt överens med vad signifikanta andra tyckt. Här är det processen med negativa reaktioner från signifikanta andra som leder fram till stämplingen. Denna process leder fram till en omdefinierad självbild, vilken tenderar att bli mer och mer negativ. Processen utgörs av en mängd mindre och större negativa händelser som inträffat under en längre tid.

Goldbergs avvikarkarriär utgår från fyra faktorer som påverkar en individ att bli avvikare. Den första faktorn är föräldrars stämpling av sitt eller sina barn. Författaren utgår från, till skillnad från andra till exempel Becker, att individer föds utan självbild. Självbilden och normer lärs in genom föräldrarna som antingen belönar ett godtagbart beteende eller bestraffar ett mindre önskvärt. När barnet blir tillsagt om ett mindre bra beteende utgör detta enligt Goldberg den primära avvikelsen. Föräldrars stämpling är det första stadiet i en avvikarkarriär. När barnet blir äldre kommer det i kontakt med andra signifikanta andra i samhället, till exempel i skolan. I skolan lär sig barnet att det kan handla både rätt och fel, på samma sätt som de lärt sig hemma. Ju äldre individen blir desto mer påverkas den av sociala koder och normer och kommer att bli tillrättavisad i skolan när han eller hon betett sig på ett felaktigt och icke önskvärt sätt.

En individ riskerar till slut enbart få negativ respons på sitt beteende. Personen ses som en dålig människa och påverkas av omgivningens negativa reaktioner. Detta leder till samhällelig stämpling och är det andra stadiet i avvikarkarriären. När en individ börjat förstå samhällets normer och självbilden blivit mer etablerad och stärkt kan denne träda in i det tredje stadiet som Goldberg kallar sekundär avvikelse. Det tredje stadiet uppträder oftast i tonåren men kan ibland visa sig tidigare. Den sekundära avvikelsen medför att individen medvetet bryter mot gällande normer. De normbrytande handlingarna utförs som försvar mot stämpling och för att

angripa eller anpassa sig till uppkomna problem orsakade av stämpling. Individens har en klar bild av vad som är rätt eller fel, vilket styr en person med negativ självbild och orsakar att den sociala kontrollen inte fungerar.

Ser individen att den av andra är sedd som annorlunda, avvikande och utanför kommer den inte ta gruppens reaktioner som en vägledning och försöka bli accepterad. Tvärtom kommer de negativa reaktionerna att ses som en bekräftelse på att han eller hon är dålig. En person med en negativt cementerad självbild kommer att ta lång tid att förändra till mer positiv. Det kräver att signifikanta andra helt undviker att ge sådan respons som bekräftar en negativ självbild. Går individen över i det fjärde stadiet innebär det att situationen under tredje stadiet försämrats och förstärkts. Händelserna här efter, kan liknas i en spiral som om och om igen leder till negativ självbild, sekundär avvikelse, misslyckanden och stämpling (Goldberg, 2005).

Lindgren (1998) skriver om stämpling och hur människor påverkas när de utsätts för andras reaktioner. I stämpningsperspektivet är det inte normbrottet som har avgörande mening i någons utanförskap som avvikare utan omvärldens reaktion på den. Det utförda normbrottet definieras som den primära avvikelsen. Omfattningen av omgivningens reaktioner och sanktioner bestämmer om avvikaren kommer att påverkas i ogynnsam riktning. Risken att den som avviker blir stigmatiserad som avvikare är stor om denne utsätts för överreaktion eller felaktiga repressalier. Om det är så kan självbilden bli negativ och personen formas att börja se sig själv som avvikare och bekräftar på sätt sitt eget negativa handlande. Denna process kallas av författaren för sekundär avvikelse.

4.3. Stigmatisering

Goffman (2014) avhandlar och analyserar vilka beteenden som kategoriseras som avvikande och varför ett visst beteende blir klassat som avvikande. Som begrepp för avvikelse använder författaren beteckningen stigma, vilket beskriver en egenskap hos en individ som är nedsättande eller missprydande. Goffman skiljer mellan tre olika stigmat; psykiska, fysiska och sociala. Det psykiska stigmat innebär; viljesvaghet, alkoholism, självmordsförsök, annorlunda trosföreställningar, fängelse eller extrema böjelser. Det fysiska stigmat innebär; kroppsliga deformationer eller missbildningar. Det sociala stigmat innebär; rastillhörighet, religion och nationalitet.

Om en individ har någon av ovan uppräknade stigmat, har personen egenskaper som andra kommer att klandra. Det innebär att vid mötet mellan dem, kommer de stigmatiserande egenskaperna dominera över de som förenar och motiverar till gemenskap. Goffman menar att vid varje möte mellan människor blir vi skärskådade av varandra och kategoriserade. Det sker utifrån det första intrycket vid det första mötet. Vi kan genom detta möte och skärskådande tillskriva en person egenskaper hon eller han inte har, d v s en förväntad karaktär.

Här, menar författaren, har individer två identiteter, en virtuell social karaktär och en faktisk social karaktär. Dessa kan kort förklaras med hur en människa är i andras ögon och hur en människa själv tycker att den är. Vid mötet mellan två personer kan den som stigmatiseras förvandlas från en vanlig individ till en som är stigmatiserad, avvikande och utstött. Just bara för att den inte passar in i normen. De normala är de som inte avviker och sticker ut från andras förväntningar på hur man skall bete sig, d v s normen.

5. Tidigare forskning

5.1. Skolans sociala kontroll

Sarnecki (1987) tar i sin bok "Skolan och brottsligheten" upp skolans roll i den sociala kontrollen av barn och ungdomar. Den sociala kontrollen över de unga i samhällen förändrades från 1800-talets mitt fram till idag. Då behövdes de unga inom jordbruket där de tidigt tränades att utföra sedvanliga sysslor. Innan allmänna folkskolan infördes stod föräldrar för både fostran och utbildning. Även under industrialiseringens början utfördes den sociala kontrollen av föräldrar, grannar, arbetsgivare och vuxna arbetskamrater. De vuxna tillbringade mycket mer tid tillsammans med de unga både på arbetsplatsen och under fritiden. Trycket på den enskilde att följa vedertagna normer var stort och brott mot dessa straffades hårt.

År 1842 förändrades ansvaret för uppfostran och utbildning av eleverna när den allmänna folkskolan började införas i Sverige och med den skolplikten. Behovet av barn och ungdomar inom industrin hade minskat i takt med ett ökat behov av utbildad arbetskraft. De ungas betydelse inom jordbruket hade också börjat avta och resultatet blev ett ökat behov av en skola som kunde utbilda fler elever under längre tid. En långsam process, där institutioner mer och mer tog ett större ansvar för barnen, hade inletts. Sarnecki (1987) skriver att när den sociala kontrollen över barn och ungdomar förändrades tycks två nya grupper ha övertagit rollen i utövandet av den sociala kontrollen. Dessa nya aktörer var; jämnåriga kamrater och professionella fostrare. Författaren konstaterar att familjen som institution i samhället påverkats av utvecklingen och att i samhällen där familjebanden blivit lösare ökar brottsligheten bland ungdomar.

Sarnecki (1987) visar upp statistik avseende ungdomar som under 1984 av polisen misstänktes för brott. Yngre ungdomar, upp till 14 år, tenderade i undersökningen att begå något fler brott under skoltid och de äldre, 15-17 år, under ledig tid. Några exempel brottstyper som elever utförde var olaga hot, ofredande, olaga tvång, stöld och skadegörelse. Enligt författaren blev dessa brott anmälda till polisen i liten omfattning. En orsak var att de begicks av ungdomar mot ungdomar och att många av dem kanske inte upplevde situationen som lika kränkande som vuxna skulle ha gjort. Att ungdomar utsätts för brott visar inte minst den offerstudie Sarnecki hänvisar till. Den gav vid handen att i början av 1980-talet uppgav 69 procent av pojkarna och 51 procent av flickorna i ett urval av Stockholm högstadieselever att de någon gång under sin skoltid varit utsatta för våld.

Här menar författaren (Sarnecki, 1987) att genom att jämföra resultat från offerstudier med äldre ungdomar och vuxna från samma tid, kan man fastställa att skolelever i högre omfattning utsattes för våld än andra åldersgrupper. En betydande del av de brott som utfördes av grundskoleelever ägde rum under den tid då skolan hade huvudansvaret för dem. Elever som skolkade stod för en stor andel av de brott som begicks under skoltid. Det gällde brott som begicks antingen på skolan eller utanför skolans område. De elever som skolkade kunde befinna sig på skolan utan att för den skull gå på lektioner. Under denna tid var det glest med vuxna i korridorer och uppehållsrum, vilket medförde att skolkarna, trots att de befinner sig på skolan, hamnade utanför de vuxnas kontroll. När ungdomar är i åldern 14 till 16 år, ökar enligt Sarnecki i förekommande fall, ett avvikande beteende och når sin kulmen. Andelen personer registrerade för brott brukar vara störst i denna åldersgrupp, för att därefter börja minska i efterföljande årskullar.

Ring (1999) tar i sin studie upp brottslighet bland niondeklassare och undersökte eventuella orsaker till skillnader i brottsbelastning mellan ungdomar i årskurs nio under åren 1995 och 1997. Eleverna fick svara på ett anonymt frågeformulär om egen eventuell brottslig verksamhet och utsatthet för brott. Den kategori som enligt underökningen visade på högst frekvens var stöld; från skolan, i affär eller från det egna hemmet. Vad som stulits från skolan redovisades inte men författaren antog att det rörde sig om relativt bagatellartade föremål, till exempel pennor. Hälften av ungdomarna i undersökningen hade begått någon form av stöld. När det gällde skadegörelse genom att klottra var det ingen skillnad mellan pojkar och flickor. Våldsbrott mot person förekom mer sällan än till exempel skadegörelse. I de fall, våldsbrott mot person förekom, utfördes dessa oftare av pojkar än av flickor.

Även Estrada & Flyghed (2001) har undersökt våldet i skolan. Bakgrunden till studien var den ökade uppmärksamhet som ungdomsvåld fått i Sverige sedan mitten av 1980-talet, men även den stora ökningen av ungdomar som dömts för misshandel under samma period. Undersökningens fokus på skolan berodde på att det i samhällsdebatten framställdes som att det ökade våldet i skolan var ett uttryck för att skolan som system befann sig i förfall. Studiens syfte var att undersöka skolvåldets utveckling samt om det inträffade förändringar i skolans sätt att reagera mot våld- och ordningsproblem åren 1980-1997. Undersökningen gjordes i form av tre delstudier.

Resultatet från den första studien av Estrada & Flyghed (2001) visade att antalet sju- till tioåringar misstänkta för misshandel hade mer än tiodubblats under perioden. Anmälningar om misshandel ökade under skolans läsår. Ökningen av anmälningarna skedde i övergången mellan 1980- och 1990-talet. Studien kom inte fram till om ökningen berodde på ett förändrat beteende hos ungdomen eller om det berodde på en förändring i reaktionen hos allmänhet och myndigheter.

Den andra delstudien (Estrada & Flyghed, 2001) undersökte tidskriften Skolvärlden som inte uppvisade många kvalitativa förändringar i rapporteringen om skolans ordningsproblem. Tidningen återgav en bild av omfattande våld i skolan med lärare som ville sluta, trakasserier, skadegörelse och misshandel. Under första hälften av 1980-talet skiljde man på händelser med lindrigt eller allvarligt fysiskt våld. Allvarligt fysiskt våld skulle polisanmälas medan lindrigt våld inte skulle leda till polisanmälan utan klaras upp internt på skolan. Under sista hälften av 1980-talet fördes debatt om att skolan skulle kontakta polisen även vid lindrigare fall av ordningsproblem. Under 1990-talet hårdnade synen på hur ordningsproblem i skolan skulle åtgärdas. Skolan skulle själv inte ta ställning till huruvida en händelse var allvarlig eller ej utan överlåta detta till polisen.

Den tredje studien (Estrada & Flyghed, 2001) pekade på att anmälda fall av vålds-användning i skolan ökat mycket sedan 1993. Förklaring till detta angavs bero på en ökad anmälningsbenägenhet. Slutligen konstaterade författaren att under 1980-talet hörde det till ovanligheterna att man i Stockholm anmälde skolelever för misshandel. Många av de misshandelsfall som anmäldes under 1990-talet utgjordes av lindriga skador, till exempel rodnad och blåmärke, efter slagsmål. Antalet anmälda fall av grövre misshandel ökade inte i omfattning på samma sätt som de lindriga.

Låg eller svag anknytning till föräldrarna var enligt Ring (1999) klart relaterat till ökad risk för hög brottsbelastning bland ungdomar. Den egna brottsligheten tenderade att öka ju mer brottsligt belastat det egna umgänget var. Starka band till föräldrar och skola tycks vara

omständigheter som förefaller hämmande på involveringen i kriminalitet bland ungdomar, vilket också stöds av Hirschi och hans teori om sociala band (Sarnecki, 2003).

5.2. Disciplin och makt i skolan

Giddens (2000) tar upp ämnet makt och auktoritet. Makt enligt författaren betyder att individer och grupper kan hävda sina egna intressen även då andra personer motsätter sig detta. Alla relationer innehåller delar av makt till exempel mellan arbetsgivare och arbetstagare men också mellan lärare och elever. Denna makt utövas genom någon form av ideologi för att legitimera den styrandes sida mot den som skall lyda. Här kommer uttrycket auktoritet in som skall ge legitim makt åt den styrande. Exempel ges på laglig makt och myndighet från regeringens legitima maktutövande, men kan också appliceras på skolan och lärarnas utövande av makt. Begreppet legitimitet innebär att de som skall lyda verkligen accepterar och därigenom lyder de styrandes auktoritet.

Becker (2006) ställer sig frågan vems regler som skall följas? Ett samhälles regler brukar omfatta alla som lever i samhället men alla godtar inte samhällets regler. Det finns skillnad mellan genomdrivandet av formella regler som skapas av en speciell grupp och de regler som ses som sanna av de flesta. Här är det enligt författaren viktigt att inse att perspektivet hos dem som ser annorlunda på vissa regler starkt skiljer sig från dem som fördömer det. En person kan därigenom känna att han eller hon blir bedömd utifrån regler den själv inte varit med om att stifta eller godkänna. Författaren ser två motiv till att påtvinga andra regler de kanske inte godtar. Det ena är att inom en grupp kan de som faktiskt tillhör gruppen skapa regler som skall följas. Andra utanför gruppen har ingen anledning att följa dessa regler och ser inte heller brott mot reglerna som avvikande. Det andra är grupper vars medlemmar ser det som viktigt att andra grupper följer deras regler. Becker menar att vi alltid försöker påtvinga andra våra egna regler mot deras vilja. Som exempel ger han att vuxna skapar regler för unga och att det i fallet anses vara legitimt eftersom de unga inte anses kapabla att fatta regler åt sig själva. Orsaken utgörs av makt, det är skillnad mellan att skapa regler och tillämpa dem och att följa dem. Grupper med stark social ställning ges mandat och makt att genomföra sina regler vilka andra skall lyda.

Skolan är enligt Foucault (2003) ett exempel på en organisation med ett eget internt disciplinärt system med normaliserande sanktioner. Hela systemet, skolan, bygger på att det finns någon form av normer. Dessa normer är formulerade i regler t ex en skolas ordningsregler, vilka ofta beskriver företeelser som är bagatellartade utifrån de som är nedskrivna i lagboken. När några, elever, bryter mot normerna blir de utsatta för sanktioner. Inom skolan har normerna till uppgift att utifrån ett ideologiskt perspektiv forma eleverna till goda samhällsmedborgare. Sanktionerna har till uppgift att medvetandegöra individer, elever, om det fel de har begått mot normen. Besträffaren inom skolan är läraren och denne har enligt författaren till uppgift, att utföra en normaliserande granskning, som innebär att kvalificera, klassificera och straffa eleverna.

6. Metod

6.1. Val av metod

De metoder, att samla in data, jag har använt mig av i mitt uppsatsarbete är; intervju, observation, läsning av litteratur och dokumentgranskning. Undersökningen har en strävan att vara en kvalitativ fallstudie med ett försök till en kritisk ansats. Mer om det kvalitativa skriver jag under observation.

6.2. Kritisk teori som ansats

Alvesson & Sköldberg (1994) skriver, att det ur den kritiska teorins perspektiv är ett problem att traditionell forskning ofta överför och förstärker redan existerande paradigmet istället för att söka efter nya forskningsansatser. Av detta följer att forskaren, mer eller mindre, själv är fånge i sitt eget samhällssystem och dess föreställningar. Därför finns det generellt heller ingen anledning att sätta någon större tilltro till nutida forskare när de hävdar att de är värdeneutrala eller objektiva. I detta avseende är forskare idag inte bättre än sina föregångare. Forskning färgas av den som utför den påpekar även Alvesson & Deetz (2000), vilka skriver att: *"Forskaren är en del av en konstruerad värld"* (s. 74). All samhällsforskning är på sitt sätt resultat av subjektiva intressen, kulturella traditioner, värderingar och förstrukturerade intressen. Beforskarens egna erfarenheter, livshistoria och syn på problemområdet är exempel på andra faktorer som påverkar. Dessa nyss nämnda subjektiva faktorer avgör vilka frågor forskaren ställer, vilket språk som används men också det resultat som framkommer i undersökningen.

Alvesson & Sköldberg (1994) menar att det är nödvändigt ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv att i tydligare omfattning än tidigare synliggöra de empiriska och sociala förhållanden samt de historiska och samhällsliga kontexter i vilka dessa begrepp utvecklats och med tiden förändrats. Samhällsvetenskap skall stå till frigörelsens tjänst utan att föreslå något uttryck för hur detta skall gå till väga.

Kritisk teori kan därför, som en av flera givande ansatser, medverka till att problematisera och ifrågasätta de existerande föreställningar som mitt valda problemområde vilar på. För att belysa begreppen avvikelse, stämpling och stigmatisering och hur de förhåller sig till en elev och skapar svårigheter för denne, måste empirin ställas mot det som orsakar stämplingen. I detta fall är det vad lärare gör eller inte gör som orsakar avvikelsen. Läraren styr och organiserar klassrummet och undervisningen utifrån skolans lagstiftning men också hur läraren ser på världen, vad som är rätt och fel. För detta behövs en tolkande ansats som kritiskt ifrågasätter den rådande sociala verklighet som eleven finns i.

För att förstå människan (Alvesson & Sköldberg, 1994) krävs ett intresse för den kulturella, historiska och sociala kontext som formar individen. Hela idén med att forska utifrån ett kritiskt perspektiv är att uppmärksamma hur individen blir manipulerad, objektifierad, konform och passiv i förhållande till rådande samhällsmaskineri och härskande rationalitetsformer. Här kommer Habermas tankar om det emancipatoriska kunskapsintresset där det ligger i individens intresse att frigöra sig från förtryck i olika former (Månson, 1995). Detta kunskapsintresse utgör också nyttan med kritisk forskning, att genom handling frammana förändring till godo för individen. Vilket är till gagn för arbetet inom det specialpedagogiska kunskapsfältet.

6.3. Urval

Jag hade förmånen att följa en elev från det att han började i årskurs 7 till att han gick ut årskurs 9. Att jag intresserade mig för just den eleven berodde på att jag sett en förändring av elevens beteende sedan han började i årskurs 7. Från att ha varit en elev som inte hade särskilt stora svårigheter i skolan, med betyg som sträckte sig från godkänt till väl godkänt i grundskolans alla ämnen till att bli en elev som inte nådde målen i ett antal ämnen. Eleven började skolka, hamnade i blåsväder och ansågs som en stökig elev av många lärare. När någonting inträffade, mestadels negativa händelser, ringde elevens undervisande lärare och mentorer konsekvent hem till elevens föräldrar. De rapporterade till skolans rektor eller elevvårdsansvarige när de ansåg det vara nödvändigt. De konsekvenser och sanktioner eleven utsattes för och som orsakade en nedåtgående spiral i elevens beteende och skolprestationer tyckte jag var intressanta. Eleven ingick i en grupp av elever som alla var pojkar, gick i årskurs 9 och som hade samma erfarenheter av det jag var intresserad av. Valet av eleven berodde på att han stack ut från de andra i gruppen av elever han tillhörde. Eleven var vid intervjutillfällena 15 år gammal och det var hösttermin under elevens nionde skolår i den obligatoriska grundskolan. Genom att beskriva elevens erfarenheter i denna fallstudie kunde jag åskådliggöra hur någon blir stämplad i skolan.

6.4. Intervju, genomförande och bearbetning av materialet

Jag berättar i nedanstående text hur jag gjorde de två intervjuerna och hur jag sedan fortsatte i min bearbetning och analys av materialet. Jag har jag utgått från Kvale (1997) som föreslår sex möjliga steg i genomförandet av en intervju och arbetsgången i efterföljande analys.

I det *första* steget utför man en intervju eller intervjuer enligt författaren. Jag gjorde en intervju med eleven jag valde ut att vara respondent i min fallstudie. Intervjun beräknades ta ungefär 60 minuter men var klar redan efter 50 minuter. Jag och eleven hade kommit överens om att vi skulle göra denna intervju på skolan, efter skoldagens slut. Intervjun gjordes i ett grupprum som var litet och trevligt att arbeta i. Det gjorde att intervjun blev avslappnad och det kändes som ett naturligt samtal. Innan vi började hade jag formulerat några teman som tog ansats i de händelser som respondenten hade varit med om. Jag ville inte ha färdiga frågor eftersom jag inte ville att respondenten skulle få det lätt och kunna svara ja eller nej på frågor. Utifrån mina teman styrde jag intervjun mot de områden jag var intresserad av och som skulle kunna svara på min frågeställning. Intervjun hade formen av samtal och allt spelades in på en bärbar dator. Som programvara på detta digitala verktyg användes "VLC media player", med vilken hjälp hela intervjun spelades in och sparades på datorn.

Andra steget kan enligt Kvale innebära att intervjupersonen själv upptäcker nya förhållanden under intervjun. Även om respondenten själv inte upptäckte något nytt, fick jag reda på ny fakta som jag av naturliga orsaker inte kände till. Det gjorde att jag tvingades att rikta intervjun mot dessa nya förhållanden, vilket också gav vidare förståelse för elevens värld och erfarenheter.

Det *tredje* steget innebär att intervjuaren försöker koncentrera och tolka respondentens uttalanden under intervjun genom att "sända tillbaka" de svar som respondenten försökte ge på temats olika frågeställningar. Ett bra exempel på en sådan koncentrerad och tolkning under intervjun, är under intervjuns inledande del, när intervjuaren med ett dialogpräglad sätt försöker styra samtalet mot temat. De svar respondenten gav kanske inte alltid var uttömmande därför var det nödvändigt av mig att styra in intervjun på rätt bana, återkoppla till diskuterade teman, samt fråga om det var någonting jag inte verkade ha uppfattat på rätt sätt.

I det *fjärde* steget skall intervjun tolkas av intervjuaren. Efter genomförd intervju lyssnade jag igenom intervjun en gång. Sedan lyssnade jag och skrev jag ut den. Jag hade stor hjälp av datorn intervjun var lagrad på. Det var lätt att på "VLC media player" stoppa, pausa eller att ta om det avsnittet igen när det behövdes. Den använda programvaran var lätt att använda och det var mycket smidigare att lyssna på ett inspelat samtal på dator än att använda bandspelare. Att skriva ut den på datorn inspelade intervjun tog ändå lång tid, ungefär 12 timmar att göra transkriptionen. Men ljudkvalitén var bra och det gick att ställa in hastighet på uppläst text. Genom att först transkribera intervjun blev jag förtrogen med innehållet.

Den första struktureringen av intervjumaterialet skedde i och med den första utskriften. Nästa delsteg i denna process består enligt Kvale i att utföra en kartläggning av materialet så att det blir möjligt att analysera. Det innebar helt enkelt att jag läste igenom min utskrivna intervju ett antal gånger.

Sedan gjorde jag meningskoncentrering vilket innebar att jag gjorde de meningar som respondenten uttryckt i intervjun formulerades mer kärnfullt. Meningarna kunde vara långa och pressades samman till kortare formuleringar. Det gjordes utan att meningarna tappade det väsentliga i innehållet. Intervjuutskriften blev till en mer hanterbara text och det underlättade det vidare arbetet med analysen av den. Den meningskoncentrerade texten organiserade jag sedan i kronologisk ordning. Med denna strukturering av texten ville jag göra den till en narrativ berättelse för att både tidsligt och socialt visa alla händelser. Jag försökte också relatera respondentens uttalanden mot den facklitteratur som fanns inom problemområdet, för att se vilka samband som jag kunde upptäcka.

Ett *femte* steg kan innebära att genomföra en ny intervju. Den skulle i så fall kunna fungera som en slags feedback till respondenten, där nya rön och upptäckter skulle kunna göras. Jag gjorde ytterligare en intervju med min respondent. Jag ville ha svar på några frågeställningar jag hade fått när jag gick igenom den transkriberade texten från första intervjun. Vidare hade jag några saker jag ville att respondenten skulle utveckla och förtydliga så att jag kunde få en så komplett bild av alla händelser som möjligt. Den andra intervjun gjordes fyra veckor efter den första. Vi använde samma rum som under den första intervjun. Bearbetningen av den andra intervjun gick till på samma sätt som den första intervjun.

Ett som Kvale ser som ett *sjätte* steg, skulle kunna vara att utveckla beskrivningens och tolkningens fortsättning till att även omfatta ett handlande hos respondenten utifrån de nya insikter som eventuellt kan utvinnas ur en kvalitativ intervju. Detta sjätte steg var inget jag medvetet använde mig av, men under den andra intervjun kände jag vid vissa tillfällen att respondenten tyckte att det var givande att få prata av sig.

6.5. Observation

Deltagande observation som metod utvecklades när främmande kulturer skulle studeras (Starrin & Svensson, 1994). Bryman (1997) belyser deltagande observation som enligt författaren utgör en kvalitativ forskningsansats. Ett grundläggande drag i kvalitativ forskning är viljan att försöka förstå det man beforskar. Detta kan vara i form av observationer där observatören lever sig in i den observerades värld för att förstå den och på så sätt skapa mening i det som sker. Avsikterna med observationerna har varit att kunna studera det som hänt i elevens vardag. De observationer jag gjorde var deltagande och helt öppna. Observationerna gjordes varje gång jag mötte eleven eller när jag hamnade i en situation där

eleven diskuterades. Platser för observationerna kunde vara i; personalrummet, arbetsrummet eller under möte. När jag fick reda på någonting antecknade jag det, dels i en dagbok och dels på datorn. Ibland fick jag helt enkelt memorera och skriva ner i efterhand. Det som stod skrivet i dagboken kunde läsas av två andra kollegor där jag arbetade, därför var dessa uppgifter i helt anonymiserade och skrivna på ett neutralt sätt. Anteckningarna från dagboken renskrev jag senare på datorn. Det jag skrev i datorn var skyddat av två olika inloggningar och kunde bara läsas av mig själv. Visserligen fanns alltid risk för så kallade hackers samt att kommunens datoradministratör med största sannolikhet hade access till all personals konton. Även dessa anteckningar var jag mycket noga med att skriva på ett sätt som inte kunde uppfattas som kränkande om eller för någon. Alla namn som framkom kodade jag.

6.6. Studier av dokument och litteratur

Backman (1998) skriver att texter som skall bearbetas har sitt ursprung i litteratur, originalartiklar eller andra primärdokument. Några av dessa data eller källor är till exempel; avhandlingar, offentliga utredningar, vetenskapliga tidskrifts-artiklar, monografiserier och böcker. Skrifterna skiljer sig i fråga om graden av granskning och kontroll som en skrift utsätts för innan det publiceras, vilket avgör dokumentets kvalité i fråga om vetenskaplig status. Vid sökandet av information i en forskarprocess bör denna vid insamlingen delas in i kategorier av primär- och sekundärdata (Holme & Solvang, 1997). Det som avgör huruvida det är en förstahandskälla eller en andrahandskälla är nedtecknarens relation till innehållet källan berättar om. Har källans författare till exempel själv sett händelsen som uppgiften gäller eller har den blivit återberättad för denne. De texter jag använt mig av i min empiri är enbart förstahandskällor. Dessa utgör primärdata hämtade från egen skriftlig dokumentation från observationer och respondentens egna utsagor från intervjuerna nedtecknade som text. Insamlingen av lagtext och litteratur jag använde mig av i uppsatsarbetet gjorde jag via GUNDA på Göteborgs universitet. Jag sökte på databasen och hittade intressanta texter och lånade dem för genomläsning. Andra böcker hade jag i min ägo, fick köpa eller kunde låna av vänner.

6.7. Forskningsetik

Jag har utgått från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet etikregler [HSFR]. Det fanns två viktiga aspekter att beakta inför den kommande undersökningen. Dels anonymitetsskyddet av respondenten, dels huruvida och i vilken omfattning resultatet från undersökningen skulle offentliggöras. HSFR (1996) rekommenderar att fyra huvudkrav är uppfyllda i en undersökning. De som berörs av forskningen skall informeras om forskningsuppgiftens syfte. De som deltar i en undersökning bestämmer själva huruvida de skall medverka eller inte. Alla uppgifter om deltagare i en undersökning skall ges största möjliga konfidentialitet och uppgifter om deltagarna skall förvaras så att inga obehöriga kan ta del av dem. Uppgifter som samlats in om enskilda personer får bara användas för forskningsändamål. För min del innebar det att jag först frågade den tilltänkta respondenten om denne var intresserad av att delta i min undersökning. Efter att ha gjort det frågade jag respondentens föräldrar om de gav sitt godkännande till att deras barn blev intervjuad eftersom sonen var under 18 år. De gav även tillstånd till att jag fick granska dokument som sonen hade skrivit som berörde det valda problemområdet. Både respondenten och dennes föräldrar gav sitt tillstånd till deltagande i fördjupningsarbetet. Detta godkännande godkändes även skriftligt av elevens båda föräldrar. Detta dokument kommer inte att redovisas som bilaga till detta arbete eftersom jag inte på något vis vill röja elevens identitet.

Ett etiskt dilemma jag råkade ut för, på grund av att jag använde mig av observation som datainsamlingsmetod på min egen arbetsplats, vilken information kunde jag använda och vilken skulle jag utesluta. Jag lyssnade på elevhälsokonferenser, lärarlagsmöten, personalmöten och vanliga fikamöten. Jag gjorde en fallstudie på min arbetsplats, alla visste det men glömde kanske det och delgav mig sina tankar och åsikter. Detta står kanske inte i strid mot vad som sägs om frivilligheten att delta och medverka i en undersökning men har ändå vissa betänkligheter då någon säger för mycket. Som jag tidigare nämnt finns vinster att göra på detta förfaringssätt men det finns även risker. Holme & Solvang (2001) poängterar att de som observeras kan känna sig svikna om det framkommer att de utan sitt tillstånd eller medgivande "tvingats" att delta i en studie. Det kan även framkomma obekvämt information, varför det är viktigt att utlämna sådan om det skulle vara nödvändigt. Givetvis hade jag min rektors godkännande att göra mitt fördjupningsarbete, men jag skulle utlämna namn och sådant som kunde röja någons anonymitet eller personliga fakta. Det sistnämnda gäller både eleven och all personer på skolan som kom att utgöra informationsbärare till detta arbete. Mina kolleger informerade jag på ett gemensamt möte, vilket vi har en gång per vecka.

6.8. Trovärdighet och akribi

De uppgifter som framkommer vid insamling av data kommer i hanteringen av dem att färgas av tolkarens värderingsgrund och vetenskapliga ansats. Resultatet av min undersökning riskerade att påverkas av mig när jag tolkade och analyserade intervjuerna, vilket jag givetvis var medveten om. Jag var medveten om att jag hade ett kritiskt förhållningssätt till det valda problemet, vilket kunde göra att jag bara såg sådant jag ansåg som viktigt. Risken fanns då att jag missade fakta som också hade relevans för min fallstudie. Detta kan enligt Merriam (1994) skapa etiska problem.

Att avgöra vad som är viktigt eller ej eller vad som ska uppmärksammas eller ej när man samlar in och analyserar information är praktiskt taget alltid en fråga som forskaren själv måste ta ställning till. Det finns alltså en risk för att man utesluter information som på något sätt strider mot ens egna uppfattningar. En sådan skevhet behöver inte alltid vara medveten för forskaren. (s. 192)

Jag förhöll mig objektiv till det insamlade materialet utan att färga det med mina egna åsikter och jag speglade texten mot de valda teorierna.

Patel & Davidsson (1994) menar att det är viktigt att man vet vad man undersöker och att detta är undersökningens validitet. Undersökte jag verkligen det jag angav att jag skulle, var en fråga jag ställde mig under hela processen. Svarar undersökningen på de ställda problemfrågorna eller svarar den på något helt annat. Reliabilitet handlar om instrumentets tillförlitlighet. Instrumenten i min undersökning är intervju, observation och granskning av dokument.

Hur väl använde jag mig av rätt urval för att fånga den för min undersökning mest lämpade och intressanta respondenten. Gjorde jag de båda intervjuerna på rätt sätt och hur svarade respondenten, så som han själv ville eller det som han trodde att jag vill höra.

Beroende på vilken forskningstradition som undersökningen äger rum inom behöver dessa frågor behandlas på olika sätt. En viktig aspekt i min undersökning var att redovisa var och hur jag som beforskare betraktade problemområdet samt hur jag formulerade frågeställningarna inom problemområdet. I detta skulle det också finnas ett visst mått av kritiskt förhållningssätt dels min egen förkunskap om innehållet i problemområdet, dels i vilken grad jag kunde öka noggrannheten och klarheten i frågeställningarna. Merriam (1994)

pekar på att reliabilitet är ett problematiskt begrepp inom samhällsforskningen utifrån det faktum att individers beteende inte utgör något statistiskt tillstånd, utan befinner sig i ständig förändring.

7. Resultat och analys

7. 1. Resultat som en narrativ berättelse

Jag ville illustrera elevens upplevelser och sociala verklighet i skolan, genom att beskriva den i en narrativ berättelse. Jag gjorde en narrativ strukturering av utskriften från intervjuerna och de observationer jag gjorde. Texten organiserade jag sedan både tidsligt och socialt för att få en redogörande historia. Eleven jag intervjuade kallar jag för "Kalle" nedanstående berättelse.

Sommarlovet hade just börjat och skolstarten i nian kändes mycket avlägset. De lediga dagarna skulle fyllas med massor av skoj att göra med kompisarna. Lite nytt och spännande var det att röka men också att dricka lite alkoholhaltiga drycker. Cigaretterna köptes av de i gänget som såg lite äldre ut, medan spriten oftast togs från ovetande föräldrar. En gammal kompis som hade flyttat från området kom och hälsade på. Han hade provat på att röka marijuana och berättade för killarna hur oerhört gott och skönt det var att röka på. Efter lite diskussion i killgänget beslutade tre av killarna i gänget att prova på att röka marijuana. En av killarna åkte med den gamla kompis, som hade de rätta kontakterna, till Göteborg för att inhandla några gram av drogen. Denna skulle de som bestämt sig för att prova röka tillsammans senare på kvällen. Inne i Göteborg gick de till en plats där de träffade några äldre killar som hade marijuana till salu. De sade hur mycket de ville ha, fick varan och betalade. Innan de gick gjorde en av de äldre killarna en cigarett av drogen, för att visa hur man rullade en joint. Tillbaka där de bodde upptäckte pojkarna att de hade blivit lurade på halva mängden marijuana. De hade betalat för 5 gram marijuana men bara erhållit 2.5 gram av drogen. De var ändå glada och uppåt för de skulle äntligen få prova på att röka marijuana. Ungdomarna gick till en väl vald plats i en skogsglänta, en bit från deras hem i området där de bodde. Jointen vandrade runt bland killarna och de lät röken stanna kvar i lungorna som de hade blivit instruerade. Det röktes ännu en gång dagen efter och de upplevde alla ett "lyckat" rus.

Några dagar senare upptäckte en av killarnas lillasyster ett konstigt SMS på sin mobil. Hennes bror hade lånat den och skickat ett meddelande till en av killarna i gänget. Det stod att de skulle åka in till staden för att köpa knark. Lillasystemen visade meddelandet för sin mamma och som i sin tur ringde till killarnas föräldrar. Dessa beslutade sig för att göra en gemensam intervention mot att deras söner hade rökt marijuana och kanske kunde bli eller var knarkare. Föräldrarna hade möte med sina söner, som alla erkände vad de gjort. Resultatet blev att alla i gänget, även de som inte hade rökt marijuana, fick utgångsförbud under tre veckor. Under perioden hade de flera gemensamma möten och pojkarna hölls under hård uppsikt. Sociala myndigheter blev inkopplade och killarna fick lämna urinprov några gånger under sommarlovet. Under sina utgångsförbud satt de flesta av dem hemma och spelade dataspel och umgicks med sina kamrater via Internet. Efter de tre veckorna av utgångsförbud fick de träffas igen, men var tvungna att vara hemma tidigare på kvällarna än vad de hade behövt vara innan de blev påkomna med att ha rökt marijuana.

Skolstarten närmade sig och föräldrarna till den elev jag valt att använda som respondent ringde till sin sons skola. De ringde, i bästa omtanke om sin son, både till rektorn och sonens mentorer. Föräldrarna berättade för skolpersonalen vad deras son gjort under sommaren.

Väl på skolan igen tyckte Kalle att det var skoj att träffa alla klasskamrater igen. Några av kompisarna hade han redan träffat mycket under sommarlovet men nu när skolan startade kunde det bli som vanligt igen. Första veckan pratade de på rasterna och allt var roligt. De gick iväg och rökte bakom ladan eller vid sjön. Han hade börjat röka igen någon vecka innan sommarlovet tog slut, givetvis utan att hans föräldrar visste om det. De flesta av killarna i gänget provade på att röka och ganska snabbt var många av dem rökare.

Kalle hade inte tänkt på det först men sen började han att tycka att lärarna började behandla honom strängare mot hur de hade varit innan sommarlovet. Först var de noga med att försöka dölja rökningen för lärarna men efter hand rökte de på varje rast, så det gick inte längre att försöka dölja rökluften i kläderna. Till sist var det någon lärare som upptäckte att de rökte och ringde hem till föräldrarna. Men egentligen hade lärarna haft kollen på Kalle sedan han startade höstterminen. Föräldrarna hade ringt mentorerna som i sin tur hade meddelat sina kollegor. Detta för att man inte ville att killarna som hade provat marijuana skulle knarka på skolan om det nu inte var så att det var det de gjorde på rasterna, de luktade ju rök. Det blev möten med föräldrar, elever och mentorer angående rökningen. Mentorerna ringde hem till Kalles mamma eller pappa varje gång de tyckte han luktade rök eller verkade ha rökt. Föräldrarna blev arga på sin son som i sin tur blev osams med sina föräldrar.

Eftersom föräldrarna inte ville att han skulle röka gick han med på att försöka sluta. Ett problem var att det var svårt och han visste inte hur han skulle göra. Han gick till skolsköterskan för att undersöka om han kunde få nikotintuggummi, men hos henne kunde han bara få muntliga råd. Hans föräldrar gick med på att köpa nikotintuggummi åt honom. Dessa i kombination med att gå på samtal hos skolsyster gjorde att han blev rökfri i två månader. Under de två månaderna som han gick hos skolsyster klagade hans lärare till skolans rektor att han gick till skolsyster. Det handlade inte om varför han gick dit utan att han gick dit på deras lektioner. Att han som kille gick till syster verkade inte ha samma giltighet som om en tjej i hans ålder gick till skolans kurator. Det hade gått utan problem och det verkade mer naturligt att flickor gjorde så. Inom kollegiet klagades det på att det fanns risk att han och de i hans gäng riskerade sina betyg på grund av frånvaro, detta trots att besöken hos syster inte var fler än en gång per vecka och att dessa var på olika tider.

Det började klottras på skolan, både inom- och utomhus. Ryktet gick att det var just killarna i gänget som sysslade med det. Skolans personal instruerades att hålla ögonen öppna på vad de gjorde och var klottret dök upp. Det diskuterades mycket vad klottret betydde, var det någonting rasistiskt eller var det en gängsymbol. Skolan var utrustad med kameror på utsidan men dessa kunde aldrig identifiera de som klottrade. Killarna blev inkallade till rektorn tillsammans med sina föräldrar på någon slags förhör. Där kände Kalle att han blev anklagad för att ha klottrat på skolan. Rektorn hade menat att det var lika bra att erkänna klottret eftersom de andra i gänget i princip redan hade erkänt. Kalles erkänande inget eftersom han menar att han inte hade klottrat, han visste vilka som hade gjort det men det var inte han. Han föräldrar trodde på sonen eftersom de ansåg att det inte var hans stil att syssla med sådant.

Under de två månaderna killarna gick hos skolsyster för att prata om sin rökning höll de upp med att röka. Till sist var det någon i gänget som inte kunde stå emot längre utan började röka. Personen frågade Kalle om han ville smaka vilket han motvilligt gjorde. Efter den

cigaretten började han att röka igen. Det blev först några cigaretter per dag till att bli ett paket per dag. De var skönt att röka och det gjorde skoldagen lättare att klara av.

Någon vecka in efter att han börjat röka igen skulle han köpa ett paket cigaretter tillsammans med en klasskompis. De hade varit i en liten butik någon kilometer från skolan som sålde cigaretter till de som ville köpa oavsett deras ålder. Tillbaka på skolan blev Kalle och hans klasskamrat stoppade av rektorn och två lärare. Först hade en lärare följt efter dem en bit från affären och till sist blev de stoppade av rektorn och en annan lärare som kom i en bil. De frågade vad eleverna höll på med och om det var marijuana de höll på med. Rektorn tittade igenom paketet på jakt efter eventuella droger, men de hittade inget. Det berodde på att enligt Kalle var det bara cigaretter det handlade om och de var mycket röksugna. Kalle trodde först att han skulle bli av med sina cigaretter men blev desto gladare när han fick behålla sitt paket. Han kände sig anklagad för att röka marijuana fast han inte hade rökt det sedan förra sommaren någon gång utan bara rökte cigaretter.

En tid senare var det några killar i årskurs 7 som berättade för sina mentorer att de fått betala för beskydd i skolan. Beskyddet stod några killar i årskurs 9 för och Kalle blev snabbt anklagad för att vara den som stod bakom det hela. Enligt Kalle hade en kille i årskurs 7 som Kalle kände kommit fram till honom och bett om beskydd mot att bli mulade av killar i årskurs 9. Eftersom Kalle kände honom gick han med på det men han trodde att det var på skoj. Dagen efteråt hade det kommit ett antal killar från årskurs 7 och bett om beskydd mot mulning. På nyheterna hade det stått att det skulle komma snö dagen efter i en annars så snöfattig höst. Kalle tog emot pengarna från killarna och totalt tog han emot 105 kronor. Det kom till rektorns kännedom och det blev förhör med Kalle. Sedan hade skolans rektor möte med Kalle och hans föräldrar. Rektorn hotade med att polisanmäla händelsen och Kalle vet inte om rektorn verkligen gjorde en polisanmälan. Kalle frågade om han inte kunde betala tillbaka pengarna till killarna och samtidigt be om ursäkt, det fick han.

Nästa händelse var att en mobiltelefon blev stulen från ett av skolans omklädningsrum i idrottshallen. Kalle och killarna i hans gäng blev snabbt misstänkta och anklagade för stölden. När de var hos skolsystemen för ett gruppsamtal om rökning öppnades dörren plötsligt. Skolans kamratstödare klev in och började prata om den försvunna telefonen. Killarna som var hos syster kände inte till försvinnandet men erbjöd sig att hjälpa till att leta efter den. Mobiltelefonen kom fram senare under dagen.

En annan händelse som inträffade var en brand i en papperskorg på skolan. En kille i årskurs 7 hade satt eld på en papperskorg i en av skolans korridorer. Det hela uppdagades snabbt och inget allvarligare inträffade men det kunde ha gått riktigt illa. Kalle blev anklagad för att vara anstiftare till branden. Detta trots att Kalle var sjuk och hemma från skolan vid tillfället. Killen som eldat blev inkallad på förhör med sina föräldrar hos rektorn. Rektorn försökte få killen att erkänna att han blivit påverkad av Kalle att tända eld på papperskorgen. När Kalle var tillbaka på skolan blev han förhörd av skolans rektor om han hade med branden att göra, han nekade. Eftersom killen som ursprungligen hade eldat nekade till att det var Kalle som var anstiftaren, så lades hela saken ner.

Sedan eskalerade mycket runt Kalle, varje gång han gjorde någonting som lärarna inte var nöjda med så ringde de hem till hans föräldrar. Lärarna ringde hem flera gånger i veckan, ibland varje dag. Det innebar att Kalle blev osams med sina föräldrar över det som hände i skolan.

Vid ett tillfälle hade Kalle varit och rökt med några i klassen under rasten. Tillbaka i skolan gick de tillsammans in i klassrummet på lektion. Läraren var missnöjd med någonting och menade att Kalle hade kommit för sent till lektionen, fast han i egen utsago kom samtidigt med de andra. Läraren gav sig inte utan menade sedan att han luktade rök. Antingen lämnade Kalle eller hans jacka klassrummet. Kalle frågade om han skulle kasta ut jackan i korridoren, vilket läraren tyckte var bra. Kalle valde att lägga jackan i korridoren utanför klassrummet men ville ta ur sina värdesaker först. Han försökte dra ner dragkedjan för att ta av sig sin jacka men läraren tyckte att det tog för lång tid och kastade ut honom från klassrummet och lektionen. Det innebar att Kalle missade ett omprov han skulle göra samt att han skulle fått information om det de höll på med just för tillfället. Kalle hade varit sjuk och hade missat undervisningen några dagar. När Kalle gick ut ur klassrummet sa han "håll käften kärringdjävel" till läraren. Klasskamraterna skrattade och han gick och satte sig i korridoren under återstoden av lektionen. Resultatet blev att läraren berättade för elevens mentorer, vilka i sin tur åter igen ringde hans föräldrar. Föräldrarna bad sonen att sköta sig i skolan och under lektionerna och de var inte glada på honom.

Något senare bad en lärare några tjejer i klassen att vara kvar efter lektionens slut. När de andra eleverna hade gått sa läraren till tjejerna att de inte skulle umgås med Kalle och de andra killarna han var med. Läraren påstod att de använde och sålde GHB. Tjejerna berättade för Kalle och killarna om vad läraren hade sagt. Kalle kände sig orättvist anklagad för att både använda och sälja GHB eftersom han varken gjorde endera. Kalle funderade på att polisanmäla läraren med gjorde det inte. Det blev konflikt mellan läraren, Kalle och killarna i gänget. Rektorn fick medla och det lugnade ner sig. Kalle känner att han inte har något förtroende för vare sig den läraren som kastade ut honom från klassrummet och den läraren som anklagade honom för GHB. Betygen i dessa lärares ämnen har sänkts från väl godkänt till bara godkänt eller risk att inte få godkänt. Även läraren i Idrott- och Hälsa sänkte höstterminsbetyget för Kalle. Han gick från väl godkänd till godkänd. Det var till och med så att idrottsläraren gjorde upp egna mål för honom, vilka gick ut på att han skulle sluta röka. När han inte klarade av det så fick han bara betyget godkänt i Idrott- och Hälsa.

Efter de två månaderna som Kalle och de andra killarna slutade att röka började de röka igen. De fortsatte då att gå till skolans skolsköterska för att få någon form att sluta röka terapi. Eftersom de allt som ofta hamnade i konflikt med olika lärare föll det sig så att det blev på just de lärarnas lektioner de gick till syster på. Detta uppdagades av de undervisande lärarna och syster gick med på att skriva intyg att killarna varit hos henne. Skolsköterskan arbetar 50 procent på skolan så killarna kunde bara gå dit vid de tillfällen hon arbetade på skolan. Det innebar att vissa lektioner blev lidande och i förlängningen killarnas betyg i dessa ämnen.

Under hösten slutade Kalle med att träna och motionera regelbundet. Han hade under flera år gått två gånger i veckan och tränat Thaiboxning, men tröttnat på det. Han funderar på att börja träna någon gång i framtiden igen. Han känner att han är på väg att misslyckas i skolan och det känns jobbigt. Han känner frustration över sin situation och säger: "*De ser mig som en buse och då blir jag en buse*"!

7. 2. Analys och tolkning av resultatet

7.2.1. Hur används disciplinära åtgärder i grundskolan?

Becker (2005) tar upp att termen utanförskap för att referera till situationen för personer som andra anser vara avvikande. Dessa står då utanför gruppen av de i samhället som anses vara normala. Det som avgör är att en regel har överträtts och då kan man etiketteras som avvikare av dem som definierar reglerna. De som upprätthåller reglerna är de som ofta har formulerat dem. Becker skriver att: "*Sociala regler är en skapelse av specifika sociala grupper*" (s. 27).

"Mina föräldrar hade satt upp en lapp på kylskåpet från idrottsläraren, där det stod att jag skulle sluta röka. Det var ett mål för mig som jag skulle nå för att få VG eller MVG!"

"Eftersom jag rökte så satte hon mindre betyg på mig!"

Lärare skapar regler både de som är formulerade i t ex skolans ordningsregler men också de som inte är nedtecknade. Nedanstående kan illustrera typiska regler som lärare sätter upp i klassrummet som inte är formulerat i någon ordningsregel men med sanktion stadgad i skollagstiftningen.

"Jag hade varit och rökt och gick till lektionen, så säger läraren att jag var försenad fast jag kom in i klassrummet med alla andra. Läraren sa att jag skulle ta av min jacka för att den luktade rök. Läraren ville att jag skulle kasta ut jackan i korridoren. Jag frågade om jag skulle kasta ut jackan med alla värdesaker i den. Läraren sa att jag kunde ta ur sakerna först. Jag försökte öppna jackan men den hakade upp sig! Läraren sa det tar för lång tid, du får gå här i från. Då sa jag till läraren "håll käften kärringdjävel!"

Vidare skriver Becker (2005) att regler skapas av dem som har någon form av makt över en annan grupp. I skolan gäller det lärares makt över elever, då lärare t ex sätter betyg på eleverna och kontrollerar deras närvaro. Detta beror på att elever i skolan inte anses ha förstånd eller vara ansvarsfulla att upprätta relevanta regler åt sig själva. Här kan man också se Giddens (2000) resonemang om makt och auktoritet i relationer mellan lärare och elever. Läraren kan använda sin makt genom att ringa hem till en elevs förälder eller föräldrar.

"Läraren sa till mina mentorer som ringde mina föräldrar, de blev inte glada!"

"Jag skulle sköta mig på lektionerna!"

Eleven fick ytterligare ett straff genom att läraren ringde hem till elevens föräldrar.

Läraren förväntar sig att eleven skall ha respekt för dem efter att läraren disciplinerat eleven. När eleven blev utkastad ut ur klassrummet p g a röklukt i kläderna och påstådd försenad ankomst, kallade eleven läraren för "kärringdjävel". De elever i klassen som skrattade fick skäll för att de inte visade läraren respekt.

"De (klasskamraterna) skrattade och då fick de också skäll av läraren!"

Skolan har som möjlighet att göra polisanmälan mot elev som gjort sig skyldig till brottslig handling i skolan. Dock finns regler och rekommendationer för unga lagöverträdare. Att

använda hot om polisanmälan användes också av skolans rektor mot eleven. Varför detta gjordes var kanske för att understryka allvarligheten i en situation eller som hot.

"Vi hade ett möte och han (rektorn) sa att han skulle polisanmäla mig. Jag hade möte med mina föräldrar och rektorn igen om det och då så vi löste vi det!"

Här stämmer det Becker (2005) skriver om att grupper har olika regler, vissa formulerar regler medan andra bryter mot dem. Samhället (skolan) konstruerar sina avvikare genom att sätta upp regler, tillämpa dem och utöva sanktioner mot dem som bryter mot dem.

7.2.2. Hur gör användandet av disciplinära åtgärder i skolan elever till avvikare?

Föräldrarna till dem som i intervjun rökt Marijuana träffades och beslutade om gemensamma sanktioner. Det kopplades in Sociala myndigheter, med tillhörande urinprov. De fick utgångsförbud under tre veckor och hölls under strängare uppsikt. Efter ett tag fick de träffas men var tvungna att komma hem tidigare på kvällarna.

"Vi fick vara ute mindre tid, innan vi fick komma hem när vi ville. Efter detta hade hänt fick vi bara vara ute till 12 på helger och 9 på vardagar!"

Denna sociala kontroll med dess sanktioner hade en god verkan på ungdomarna som provade på att röka Marijuana. Man satte sig ner tillsammans, föräldrar och ungdomar och diskuterade igenom det som hänt och hur man skulle gå vidare.

"Vi hade möte med alla föräldrar och snackade om det här som hänt!"

Skolan mottog informationen från respondentens föräldrar, att deras son hade rökt Marijuana under sommarlovet. Skolan hade ett annat förfaringsätt än vad föräldrarna hade haft med sina barn.

"Ja, de (lärarna) var strängare mot mig!"

Enligt Goldberg (2005) lär sig barnen samhällets regler och krav i kontakten med andra "signifikanta andra" än föräldrarna, d v s lärarna. Man lär sig att man kan handla rätt och fel precis som hemma och att man kan bli tillrättavisad i skolan om man gör fel eller beter sig på ett icke önskvärt sätt. Goldberg menar att det tredje stadiet under den sekundära avvikelsen ofta uppkommer i tonåren. Individerna börjar förstå samhällets normer och regler och kan till och med medvetet bryta mot dem. Detta för att skydda sig mot uppkomna problem som beror på stämplingen.

"De kände att vi luktade rök, vi kom för sent till några lektioner och så blev det konsekvenser för det också!"

Eleverna visste att det var förbjudet för dem att röka under skoltid. Det var förbjudet enligt skolans ordningsregler att röka på skolans område och inte tillåtet att komma för sent till lektionerna.

"Vi umgicks på rasterna, gick omkring ute och rökte. Vi hade inte träffats på flera veckor."

Lärarna svarade genom att ringa hem till elevernas vårdnadshavare. Att ringa hem är en legal åtgärd, men om det rings hem varje dag på grund av en elevs dåliga beteende påverkar det eleven negativt även i hemmet. De som övervakar problemet (lärarna) måste enligt Becker (2005) hela tiden visa för andra (föräldrarna) att problemet finns och inte försvinner.

"De (lärarna) ringde hem!"

"De (föräldrarna) ville prata om det, men då blev jag förbannad!"

Becker (2005) tar upp att om en person inte har varit med och tagit fram en regel och därigenom godkänt den, kan den känna att den inte behöver följa regeln. Eleverna i gruppen respondenten tillhörde rökte och inom gruppen var det helt OK att röka. Skolan menade att rökning inte var tillåten och arbetade för att upprätthålla regeln. Det innebar att eleverna som rökte konsekvent bröt mot skolans regler och hamnade i utanförskap i egenskap av regelbrytare. De lärare som hårdast höll på reglerna var också de vars lektioner eleverna inte gick på. Eleverna försökte sluta röka och behövde därför gå till skolsköterskan på samtal.

"Ja på de lektioner som hade de lärare som var stränga mot oss!"

Här börjar elevens karriär som avvikare i skolan att eskalera, samtidigt som skolan arbetade för att upprätthålla regler. Att gå till skolsköterskan var inget som godkändes av elevens mentorer och andra lärare. De ansåg att orsaken till att de gick på samtal hos skolsköterskan var ogiltig frånvaro, d v s skolk.

"I idrott gick jag från MVG till godkänt, för jag missade två lektioner enligt läraren!"

7.2.3. Hur ser en process ut där en elev riskerar bli stämplad/stigmatiserad som avvikare?

Min respondent hade sommarlov och ville som de flesta ungdomar ha det trevligt och kunna koppla av. Han hade redan börjat röka cigaretter och kände sig intresserad att testa marijuana. Här liknar respondentens resonemang det som förs av Becker (1996) i hans undersökning om de som röker Marijuana. Rökaren känner andra som använder drogen, är nyfiken på upplevelsen och lär sig tekniken att röka.

"Jag och min kompis åkte in till Göteborg, han hade kontaktat sin polare vad det kostade och så. Så gick vi och skaffade det. Tog det i en snusdosa och sen åkte vi tillbaka."

Respondenten berättade att han och hans kompisar hade beslutat sig för att röka Marijuana. Becker skriver om att använda drogen kanske mest handlar om att man är nyfiken på vilka upplevelser drogen kan ge.

"Jag ville testa på Marijuana, jag hade tänkt på det innan!"

Becker (2006) beskriver i sin undersökning om hur de som röker Marijuana väljer att hålla detta hemligt för dem som inte röker. Varför man vill hålla det hemligt för icke brukare bygger på tron att om det upptäcks kommer de att råka ut för stränga sanktioner. Det gör också dem som röker och inte upptäckts till hemliga avvikare. Brukaren vill inte enligt författaren förlora respekt och acceptans från de personer han möter i det dagliga livet och är i beroende av. Dessa andra benämns som signifikanta andra, d v s vuxna människor som har

stor betydelse för en individ och dess utveckling. I respondentens fall är det i detta fall hans föräldrar. Nu blev respondenten och hans kamrater avslöjade genom att en syster fick se ett meddelande på sin mobiltelefon.

"Vi rökte och så kom min kompis föräldrar på honom. Hans syster lånade hans mobil och såg ett SMS han hade skrivit. På det stod "att han åker in till Göteborg och köper knark!"

"Hon visade det för sina föräldrar och hans mamma ringde till mina föräldrar. Det blev möte och konsekvenser, 3 veckors utgångsförbud för oss!"

Enligt Goldberg (2005) är föräldrars stämpling av sina barn den första faktorn i en process mot stämpling som i slutändan leder fram till en förändrad självbild. Föräldrar belönar sitt eller sina barn för ett gott beteende och bestraffar dem för ett mindre gott. Processen består av ett antal negativa händelser som inträffar under en längre tid. När föräldrar uppmärksammar sitt barns beteende som mindre bra och uppmärksammar barnet på det utgör det enligt Goldberg även den primära avvikelser. Det gjordes ett val utan tanke på att det skulle finnas risk att bli upptäckt och att det skulle kunna bli konsekvenser.

"Vi hade möte med alla föräldrar och snackade om det här som hänt!"

I elevens fall blev det utgångsförbud och kontakt med polis och socialtjänst. Det är föräldrars plikt att uppfostra och därigenom socialisera sitt eller sina barn enligt Sveriges lag, det är det så kallade föräldraansvaret.

"Ja, socialen, man gör pissprov där. Föräldrarna ville kolla om vi fortfarande höll på att röka Marijuana!"

Föräldrarna tog kontakt med sitt barns skola inför höstterminen. De kanske hade fått rådet av polisen eller socialtjänsten eller så tog de kontakt med skolan för att de trodde att det var sitt barns bästa.

"De ringde till rektorn och mina mentorer och berättade vad som hade hänt!"

I och med skolkontakten trädde andra stadiet i avvikarkarriären enligt Goldberg (2005). Detta leder till samhällelig stämpling. Respondenten märkte direkt att det inte var som det brukade i skolan. Det hade blivit annorlunda och lärarna hade fått ett annat synsätt på eleven och blivit strängare. Goffman (2014) skriver att: *"Barnets inträde i skolan brukar ofta uppges som den tidpunkt då det tvingades att lära sig vad det innebär att ha ett stigma"* (s. 41).

"Lärarna kollade vad vi gjorde och var mer stränga, det kändes som om de höll mer koll på oss!"

Respondenten fick här uppleva hur det är att inneha ett stigma enligt Goffman. Det stigma han innehade var en fläck på den personliga karaktären. Denna uppfattas av andra som viljesvaghet, fallenhet för t ex narkotikabruk och ohederlighet (Goffman, 2014). Enligt respondenten var det ingen av dem som rökte Marijuana igen. Eleven rökte cigaretter men lärarna såg en Marijuanarökare.

"De kände att vi luktade rök, vi kom för sent till några lektioner och så blev det konsekvenser för det också!"

I sociala situationer där vi vet att eller märker att en deltagande person har ett stigma, är alltså risken stor att vi tillgriper kategoriseringar som inte stämmer [...]. (Goffman, 2014, s. 27)

Att stämplas som avvikare har enligt Becker vissa kännetecken och en avvikarkarriär. Den som stämplas skall bryta mot regler, som kan vara formella eller informella. Respondenten bröt mot båda dessa olika typer av regler när han provade på att röka Marijuana. Becker (2006) skriver att: "*Det första steget i de flesta avvikarkarriärer är att begå en handling som bryter mot ett visst regelkomplex*" (s. 35). Denna karriär är en process som slutar i individens uppfattning om att den är en avvikare. Denna process är beroende av två sidor, de som är avvikande och de som definierar den som avviker från normen till avvikare

"Skillnaden var, tidigare kände jag att de tyckte att jag var OK, men nu var det som om de såg ner på mig."

Detta stämmer väl in med att när man blir avslöjad som avvikare blir man också brännmärkt enligt Becker (2005) eller stigmatiserad enligt Goffman (2014). Detta får viktiga konsekvenser för individen både i livet som social varelse och den egna självbilden. Så som man etiketteras blir man också behandlad. Eleven jag intervjuade blev etiketterad som Marijuanarökare och blev behandlad därefter. Eleven hade rökt Marijuana någon gång under sommarlovet och förnekade att ha rökt mer efter det.

"Jag hade gett min plånbok till en kompis som skulle åka iväg och köpa cigaretter. När han kom tillbaka gick vi bort från skolan för att röka. Då började en lärare att gå efter oss. Plötsligt kom rektorn och en annan lärare i bil fram till oss. De började kolla vad vi gjorde och om vi rökte Marijuana!"

De som övervakar regler ser en främling som inte beter sig som de andra gör i gruppen. Han har en egenskap som gör honom olik de andra i gruppen och mindre önskvärd. Individen reduceras från att ha varit en vanlig människa till att bli en avvikare (Goffman, 2014). Eleven vandrar från vanlig elev till Marijuanarökare till att bli narkotikaförsäljare.

"En lärare anklagade oss för att sälja GHB!"

Goffman (2014) menar att när föräldrarna tog kontakt med skolan och gav information om sonen överlämnade de en biografi över sonen. Han var inte längre anonym, direkt lärarna såg hans namn eller hörde honom visste de vad han hade gjort. Det gäller enligt författaren de lärare som kände till honom och som fått information om honom från föräldrarna eller andra lärare. Ju längre tiden gick fick eleven rykte om sig att vara "farlig", även bland eleverna.

"En kille i årskurs 7 kom fram till mig och frågade om jag kunde skydda honom mot mulning!"

Synen på sig själv som avvikare blir till slut permanentad. Respondenten konstaterade under intervjun att de som stämplade honom, gjorde att han kände sig som en dålig människa.

"De ser mig som buse, då blir jag en buse!"

8. Diskussion

Diskussionen inleds med metoddiskussion, sedan diskuterar jag resultatet utifrån syftets problemfrågor. För att åskådliggöra processen som leder fram till att eleven jag intervjuade blev avvikare använder jag mig av en narrativ berättelse. Sedan skriver jag om specialpedagogiska implikationer, förslag på fortsatt forskning och ett slutord.

8.1. Metoddiskussion

Vid genomförandet av intervjun hade jag inte några färdiga frågor utan hade skrivit ner teman jag vill diskutera utifrån. Nu efteråt kanske det hade varit lättare för mig att genomföra intervjun med frågor eller frågor som komplement till mina teman. Däremot var intervjuerna lätta att genomföra eftersom jag kände eleven. Vi kunde samtala ganska avslappnat och jag fick höra saker intressanta för min undersökning. Visserligen kanske detta färgade mig och respondenten under intervjun eftersom risken fanns att svaren blev så som respondenten trodde att jag som intervjuare ville höra, för att göra mig nöjd. Något som var mycket underlättande vid intervjun var att använda laptop-dator. Under tidigare studier och fördjupningsarbeten har jag använt bandspelare under intervju och rätt som det var så tog kassetten slut. Intervjun fick avbrytas, man vände på kassetten och fortsatte intervjun så gott det gick. Med datorns hjälp tar kassetten inte slut utan man kan intervju under lång tid utan avbrott. Ett avbrott som störde var då det började ringa i respondentens mobiltelefon. Jag hade stängt av min men glömt att säga till respondenten att göra det samma.

När jag transkriberade de båda intervjuerna var jag medveten om riskerna att färga innehållet med mina egna åsikter. Nu hade denna studie en kritisk ansats och jag en strävan att belysa problemområdet, avvikelse med stämpling/stigmatisering, som konsekvens utifrån detta perspektiv. Då har jag själv ett synsätt där jag vill förändra någonting, i detta fall hur skolan arbetar och genom detta riskerar att skapa avvikare. Månson (1995) skriver om kritisk teori om att den vill: *”Bidra till att avskaffa förtyck och förtingligande av människor, och som därmed kan bidra till att utveckla demokratiska former i det moderna samhället”* (s. 292). Detta synsätt kan smitta av sig i arbetet t ex vid kategorisering av intervjun och analys av resultatet. Jag har försökt använda kritisk teori som glasögon, vilket jag inte sett som en nackdel, utan som en styrka i uppsatsen.

De observationer jag gjorde var både godkända av rektor och kända av kollegor. Det innebar att jag kanske inte fick höra alla resonemang kring eleven jag intervjuade och vars erfarenheter jag undersökte. Skulle jag gjort helt dolda observationer istället, skulle resultatet blivit annorlunda? Jag fick svar från eleven via intervjuerna men det hade varit intressant att se hur lärare tänkte kring eleven som ansågs vara avvikare i skolan. Samt hur lärare arbetar med att disciplinera elever och hur tankar om lämpliga sanktioner formuleras. Att göra studien på en annan skola hade kanske varit bättre utifrån etiska aspekter. Detta för att inte riskera att peka ut någon kollega eller den intervjuade eleven. Fast då hade jag inte fått studera detta specifika fall som jag ansåg var mycket intressant och värt att undersöka.

Angående studiens trovärdighet i denna fallstudie anser jag att respondentens berättelse är trovärdig och bygger på egna upplevda erfarenheter. Jag har själv fått belägg på händelser via observationer i skolmiljön runt eleven. Både elevens föräldrar, eleven själv och skolans rektor gav tillstånd till undersökningen. Mina närmaste kolleger visste hela tiden vad jag gjorde. Det som kan vara lite problematiskt var när jag observerade i t ex personalrummet om vad som sades om eleven. Uppgifterna som framkom memorerade jag och skrev ner i efterhand. Vad

som sades skrev jag på ett sätt så att källan inte kunde spåras, ej var kränk-ande, samt att jag inte skrev några namn. Jag har under hela uppsatsarbetet iakttagit Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet etikregler och följt dessa.

8.2. Diskussion resultat

Det går att konstatera att de disciplinära åtgärderna i de olika lagtexterna för skolans verksamhet följer en ordning som innebär att mer ingripande åtgärder bara får användas om lindrigare åtgärder inte haft effekt, det vill säga att åtgärderna trappas upp undan för undan. Den största förändringen av åtgärder inom ramen för disciplinära åtgärder är att aga tillåts i folkskolestadga (SFS 1921:604) och gäller fram till att den nya folkskolestadgan (SFS 1958:399) träder i kraft 23 maj 1958. I och med folkskolestadga (SFS 1958:399) förbjuds aga helt som sanktionsmedel i den svenska skolan. Det är nog ett förbud över en sanktion som ingen saknar inom skolans värld idag.

En första åtgärd och som återfinns i alla lagtexterna är samtal. När en elev begår en felaktig handling som föranleder läraren att disciplinera eleven skall ett första steg vara att läraren pratar med eleven. Åtgärden finns genomgående i alla undersökta lagar men uttrycks på olika sätt i varje lag. Hur samtalet skulle gå till ser också lite olika ut, här skiljer det sig från tillsägelse till fördjupat samtal. I folkskolestadga (SFS 1958:399) och skolstadga (SFS 1962:439) finns någon form av fördjupat samtal som ett andra steg i upptrappningen av åtgärder. I samband med detta andra samtal skulle läraren utreda orsakerna till beteendet, förtydliga konsekvenserna och varna för upprepning. Detta andra samtal finns med även i grundskoleförordning (SFS 1988:655) men handlar då bara om att läraren skall försöka utreda orsakerna till beteendet. Från och med grundskoleförordning (SFS 1994:1194) försvinner detta andra samtal helt.

Förhållandet mellan läraren och vårdnadshavare stadgas första gången från och med folkskolestadga (SFS 1958:399) då läraren *bör* samråda med målsman, de två efterkommande har ordalydelsen *skall vid behov* och gällande förordning *skall*. Skolans insikt hur viktiga föräldrarna är för elevernas uppfostran har ökat och att det är viktigt att samverka med föräldrarna om barnens utveckling. Sarnecki (1987) menar att i det brottsförebyggande arbetet bland barn och ungdomar har föräldrarna en central funktion och att skolan inte kan ersätta föräldrarna. När skolan ringer hem till elevs föräldrar eller vårdnadshavare, varje gång eleven ansetts gjort något dåligt i skolan, gör de inte elevens situation bättre. Läraren skall ringa hem men det får inte bli kontraproduktivt genom att ringa hem varje dag. Det skapar osämja mellan föräldrar och barn, vilket inte på något sätt gör eleven starkare som individ. Eleven riskerar att få det svårt både hemma och i skolan för att till slut hamna i utanförskap. Lindgren (1998) tar upp att omgivningens reaktioner skapar utanförskap, särskilt om reaktionerna alltid är negativa. Om det aldrig kommer positiva reaktioner från skolan till hemmet förstärks individens syn på sig själv som avvikare. Så var det i fallet för min respondent, skolan ringde hem och spred sin syn på eleven till föräldrarna. Eleven fick uppleva att hemmet, som borde varit en lugn och trygg plats, blev oroligare och konfliktfylld för honom precis som det var i skolan. Jag tror mer på att det är viktigt att skapa hållbara relationer mellan skolans lärare och elever och deras föräldrar/vårdnadshavare, för att ha en bra miljö i skolan. Skolan skall inte bara ringa hem när någon har gjort någonting dåligt.

Lärarens möjlighet att visa ut elev under återstoden av pågående lektionspass samt låta elev stanna kvar på skolan under uppsikt upp till en timma efter skoldagens slut finns som disciplinära åtgärder i all skollagstiftning från och med folkskolestadga (SFS 1958:399) fram

till idag. Åtgärderna är kanske de som har förändrats minst genom tiden. Inför skollagen (SFS 1985:1100) diskuterades åtgärden i proposition 1985/86:10. Kvarsittning gillades då den låg i fas med skolplikten och sågs som en mild form av disciplinär åtgärd medan utvisning ur klassrummet inte skulle användas som bestraffningsåtgärd för något eleven sagt eller gjort i klassrummet, men sanktionen ansågs ha en funktion genom att andra elever slapp bli störda och så att lektionen kunde genomföras. Den senaste skollagen (SFS 2010:800) tar i stycket disciplinära och andra särskilda åtgärder upp följande när det gäller att visa ut eleven från klassrummet. Eleven kan utvisas om den; stör undervisningen eller på annat sätt uppträder olämpligt och eleven inte har ändrat sitt uppförande efter uppmaning från läraren. Utvisning för att man luktar rök är inte skäl att bli utvisad ur klassrummet och ligger inte på något sätt i linje med andemeningen i proposition 1985/86:10 eller i proposition 2009/10:165 inför nya skollagen på hur åtgärden skulle användas. I den senare propositionen står det uttryckligen att disciplinära åtgärder som föreslås i den nya skollagen inte skall användas i bestraffningssyfte. Risken är stor att elev, som blir disciplinerad och utvisad ut ur klassrummet på grund av felaktig eller överdriven repressalie, ser sig själv som avvikare och blir stigmatiserad (Lindgren, 1998).

Nästa steg i skärpningen av de disciplinära åtgärderna är att lämna över till rektor. I samtliga lagar finns det skrivet att rektor utgör nästa steg och denne kan i folkskolestadga (SFS 1958:399) och skolstadga (SFS 1962:439) varna eleven. När ärendet överlämnades till rektor skulle denne initiera en utredning till grund för åtgärder som skulle göra så att elevens beteende ändrades. I folkskolestadga (SFS 1958:399) skulle utredningen ske i samarbete med föräldrarna och vid behov även skolläkaren och skolpsykologen. Den utredande gruppens sammansättning förändrades i och med skolstadga (SFS 1962:439) då även elevens lärare fick vara med samt att en ny yrkesgrupp dök upp inom skolans värld, kuratorn. I grundskoleförordning (SFS 1988:655) började den utredande gruppen att formaliseras som elevvården men skolläkaren nämndes fortfarande separat. När sedan grundskoleförordning (SFS 1994:1194) började gälla var elevvården en homogen grupp bestående av experter där rektor ingick som ansvarig. Om de åtgärder som togs fram under rektors ledning inte hade önskad effekt skulle saken rapporteras, anmälas eller överlämnas till styrelsen.

Detta steg kan sägas vara det sista steget i samtliga lagar gällande för skolan. Åtgärder som styrelsen hade att tillgå var avstängning av elev i upp till två veckor vilket gällde för folkskolestadga (SFS 1958:399) och skolstadga (SFS 1962:439). I den förstnämnda fanns även möjlighet att under tvång förflytta elev till, som lagen uttryckte det, annan lämplig skola för uppfostran. Vad detta är för skolform står inte i texten men man kan spekulera i om det inte handlar om ungdomsvårdskola eller liknande. I grundskoleförordning (SFS 1988:655) skulle rektor anmäla saken till styrelsen, medan det i nuvarande förordning står att elevvårdskonferensen är den som anmäler till styrelsen. Från och med 2010 gäller den senaste skollagen (SFS 2010:800) och nu skall rektorn endast meddela skolans huvudman om rektorn fattat beslut om avstängning av eleven.

Under sommaren 2007 började en ny lag (SFS 2007:378) att gälla och som var ett tillägg till dåvarande skollag. Tillägget gällde fram till nya skollagen (SFS 2010:800), där den blev inkorporerad. Lagens nya innebörd innebar att skolan på nytt kunde förflytta elev men inte som en disciplinär åtgärd utan som en stödåtgärd. Åtgärden liknade starkt den som tidigare var möjlig som disciplinär åtgärd särskilt, då den endast skulle tillgripas när inga andra åtgärder hade fungerat. Den skulle dessutom manifesteras i ett åtgärdsprogram vilket indikerade att eleven var i behov av särskilt stöd och kopplades ihop med specialpedagogik och elevvård.

I 1940 års skolutredning kunde man börja skymta att läraren kunde vara en orsak till elevers beteende i skolan. Detta byggs på i 1946 års skolkommision som angav möjliga orsaker till avvikande beteende på grund av skolmiljö, lärare, arbetssätt och kamrater. Att bota avvikaren gick inte med fysiska medel, utan i lindrigare fall genom skolans försorg och i svårare fall av en psykolog. 1947 års skoldisciplinutredning tog fasta på att avvikelsen kunde utredas av läraren under medverkan av målsman och i samarbete med andra lärare och skolpsykolog. Skolläkaren fattade beslut senare i åtgärdskedjan, då om beteendet/avvikelsen hade med elevens hälsotillstånd att göra och i så fall skulle undersökas på psykiatrisk mottagning. En ny syn på den avvikande eleven fördes fram genom att denne kunde inverka skadligt på sina klasskamrater. Avvikelsen kunde alltså smitta andra och sprida sig och borde sannolikt ses som en sjukdom. Alternativt kan man se avvikelsen som inlärning, beskrivet av Becker om marijuanarökarna, där man lär sig avvika genom umgänge med mer erfarna personer som kan visa en hur man ska göra (Becker, 2006). Vidare kan man bli avvikare i mötet med andras reaktioner över något man gjort och som de anser var mindre bra.

Den nya folkskolestadgan (SFS 1957:399) tas i bruk och i den *skall* läraren utreda orsaker till elevers beteende. I skolstadga (SFS 1962:439) står att läraren skall *försöka* utreda orsaken till elevens beteende. Skolan har i denna stadga tillförts ytterligare ett yrke - kuratorn. I grundskoleförordning (SFS 1988:665) står det också *försöka* utreda medan förfarandet i förordning (SFS 1994:1194) helt är borta. Utifrån min bakgrund tolkar jag det som man tidigare hade mandat och kompetens att tidigt utreda orsaker till ett avvikande beteende och att det fanns en backup genom att även rektor kunde initiera fördjupad utredning vid behov.

Så som grundskoleförordningen (SFS 1988:665) var konstruerad hade lärare inget mandat att utreda avvikande beteende hos elever. Detta skulle göras av elevvårdskonferensen som låg på skolans organisationsnivå. När skolan via elevvårdskonferensen skulle utreda en elev kanske denne redan hade hunnit skaffa sig en identitet som avvikare i skolan. Dagens skollag (SFS 2010:800) reglerar det som tidigare förtydligades i grundskoleförordningen (SFS 1988:665). Idag skall utredning göras och initieras av rektor om eleven vid upprepade tillfällen stört ordningen eller uppträtt olämpligt eller om eleven gjort sig skyldig till en allvarligare förseelse. Utredningen skall syfta till åtgärder som gör att elevens ändrar sitt beteende. Utredning kan också göras för att utreda om eleven är i behov av särskilt stöd och om det är så, skall åtgärdprogram upprättas. Skollagen tar upp att särskilt stöd handlar om att nå kunskapsmål men också om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation. Vilka dessa andra svårigheter är finns inte att läsa i skollagen. Däremot preciserar skolverket (2014) att eleven kan vara i behov av särskilt stöd enligt nedanstående:

En elev kan också vara i behov av särskilt stöd om hon eller han har betydande svårigheter i det sociala samspelet eller koncentrationssvårigheter som påverkar elevens möjligheter att nu eller längre fram nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. (s. 24)

Skolverket (2014) begränsar upprättandet av åtgärdprogram till att gälla endast om svårigheterna riskerar att påverka att eleven inte når de kunskapskrav som minst skall nås. Det innebär att en utredning endast handlar om att utreda huruvida en elev skall disciplineras eller inte. Utredningen behöver då inte iaktta svårigheterna och orsakerna till dessa på individ-, grupp- och organisationsnivå.

När läraren visar ut eleven från klassrummet har säkert eleven blivit tillsagd att vara tyst, sitta still, stänga av mobilen, sänka musiken eller arbeta, ett flertal gånger. I den intervjuade elevens fall räckte det att inte vara snabb nog att lägga ut sin jacka i korridoren för att bli

utvisad ut ur klassrummet. Eleven gick enligt sig själv in i klassrummet tillsammans med de andra i klassen. De övriga som hade rökt med honom blev inte utslängda på grund av röklukt i kläderna. Läraren har makt att göra detta i klassrummet och sätter själv upp regler. Eleverna skall alltså följa Sveriges lag, skolans ordningsregler och de regler som olika lärare har i sina klassrum. Enligt Foucault (2003) är skolan exempel på en organisation med eget internt disciplinärt system. Regler utformade i systemet beskriver bagatellartade förseelser mot de som är nedtecknade i Svea rikes lag. Om en elev bryter mot någon av förseelserna blir denne utsatt för sanktioner.

Genom att skapa regler i skolan, både de som formulerats i ordningsregler eller de som lärare inofficiellt använder i klassrummet måste regeln tillämpas och följas. Avvikare måste identifieras och kategoriseras, etiketteras, stämplas eller stigmatiseras. Goffman (2005) skriver att: *När väl en regel har kommit till måste den tillämpas på specifika personer för att den abstrakta kategori av utanförstående som regeln skapar ska kunna befolkas* (s. 134). Skolan skapar genom sitt arbetssätt sina egna avvikare, vilka i sin tur riskerar att bli utanförstående. *"Förövare måste upptäckas, identifieras, gripas och dömas eller stämplas som "annorlunda" och stigmatiseras för sin nonkonformitet"* [...] (Goffman, 2005, s. 134).

Skolan måste ändra sina metoder och bli mer demokratisk. Visst behövs ordningsregler men de måste vara relevanta och framtagna även av eleverna. Sanktioner vid förseelser mot ordningsregler i skolan måste också användas med förnuft och måste ha stöd i gällande lagstiftning. Det får inte vara så att eleven blir utvisad från klassrummet bara för att läraren anser sig ha fått för lite respekt.

Likaså menar nog en regelövervakare att det är nödvändigt att de människor som han har att göra med respekterar honom. Om de inte gör det blir det mycket svårt att utföra jobbet. Hans trygghet här skulle gå förlorad. Därför ägnas en stor del av aktiviteterna åt att framtvinga respekt från de personer som övervakaren har att göra med och inte åt faktisk tillämpning av regler. (Goffman, 2005, s. 132)

I min undersökning fanns tecken på att enskilda lärare tolkade lagen lite hur de själva tyckte. Man sade sig följa de regler som fanns uppsatta för skolan som verksamhet men i själva verket följde man sina egna inofficiella regler. Det är inte bra men är något man kan förstå, vi är alla människor som gör våra egna tolkningar av hur livet skall se ut och organiseras, utifrån våra egna erfarenheter. Det är kanske så att i en skola där lärare fritt får tolka vad som är giltigt gällande regler och deras tillämpningar och sanktioner finns risken att elever genom skolans arbetssätt blir avvikare. Vid utformandet av regler, t ex ordningsregler, vilket skolan skall ha enligt skollagstiftningen, finns risk att elever blir stämplade/stigmatiserad och riskerar att hamna i utanförskap.

Stigmaproblemet aktualiseras här emellertid inte förrän det från alla sidor reses krav på att de som tillhör en viss kategori inte bara ska hålla på en viss norm utan också tillämpa den. (Goffman, 2014, s. 14)

Skolan är för eleverna obligatorisk och de regler som formuleras blir oftast inte skapade av eleverna själva utan av lärarna. Lärarna i sin tur har stor makt genom att de sätter betyg på elevernas grad av kunskap eller grad av okunskap. En lärare skulle rent hypotetiskt kunna sätta ett betyg på en elev utifrån elevens beteende. Om detta görs vet jag ej men jag kan anta att det kan förekomma. Eftersom lärare skapar egna regler och i vissa fall mål för elever så skulle de även kunna använda sin makt genom att sätta ett lägre betyg på en elev än vad eleven egentligen skulle ha.

Sociala kontrollmekanismer påverkar i första hand det individuella beteendet genom maktutövning, tillämpning av sanktioner. Värdesatt beteende belönas medan negativt värderat beteende bestraffas. (Becker, 2005, s. 61)

När läraren reagerar på elevens beteende så beror det på att läraren ser det som en avvikelse från ett normalt beteende. Till slut blir eleven utvisad ur klassrummet och när det hänt vid flera tillfällen börjar läraren förvänta sig att eleven skall fortsätta att avvika och behandlar eleven därefter. Detta liknar det Goffman (2014) skriver att den stigmatiserade genomgår två faser. Den ena är att en person lär sig hur de normala ser på de stigmatiserade och den andra är att den stigmatiserade lär sig hur andra behandlar den typ av person han eller hon visar sig vara.

Utvisad från klassrummet hamnade eleven i korridoren eller något uppehållsrum där han eller hon stötte på andra elever som var på skolan men som inte gick på lektionerna det vill säga "skolkarna". Eleven i undersökningen blev utvisad och missade ett omprov. En annan gång sänktes betyget i ämnet Idrott- och Hälsa då mål som ej fanns med i kunskapsmålen sattes upp. Dessa mål var i princip omöjliga för eleven att nå och målen var dessutom illegala då de ej omfattades av nationell lagstiftning.

Det finns risk att eleven börjar identifiera sig med andra i utanförskap och ser på sig själv som en avvikare och börjar till slut att uppträda som en. Mead (1995) skriver om den så kallade symboliska interaktionismen, vilket innebär att man börjar bete sig på ett sätt som andra förväntar att man skall göra.

Genom att uppta gruppens attityd, har man stimulerat sig själv att reagera på ett visst sätt. [...] Jaget uppstår sålunda i utvecklingen av den sociala varelsens beteende som förmår anta de andras attityd so mär inbegripet i samma kooperativa aktivitet. (Mead, s. 232)

Detta är även det så kallade stämplingsperspektivet enligt Becker, vilket innebär att omgivningens reaktion på avvikelsen har stor påverkan på hur individ kommer att se på sig själv. Individen kan också bli utsatt för överreaktion eller felaktig sanktion och därigenom bli stigmatiserad eller stämplad. Självbilden ändras och individen börjar till slut bete sig som andra förväntar sig att han eller hon skall göra (Lindgren, 1998).

8.3. Specialpedagogiska implikationer

Av tradition har forskningen inom specialpedagogiken behandlat frågor som rör utanförskap och gemenskap. Här blir frågorna om normalitet och avvikelse betydelsefulla. Inom skolans fält handlar det om elever, vilka skall anses som normala och vilka skall anses som avvikare? Den specialpedagogiska teoribildningen är en blandning mellan, pedagogik, psykologi och sociologi och behandlar två olika uppfattningar. Den ena uppfattningen ser avvikelse i första hand om en företeelse hos personen och den andra att avvikelsen uppträder i mötet mellan eleven och skolan. Det första synsättet försöker lösa avvikelsen genom kompensatoriska åtgärder för eleven medan det andra synsättet ser eleven i en skolkontext med delaktighet och gemenskap. Det senare synsättet har demokratiska ideal som relaterar till idén om en skola för alla elever. Dessa synsätt syns också i begreppen en elev med behov av särskilt stöd eller en elev i behov av särskilt stöd. Man kan också relatera till ett kategoriskt perspektiv eller ett relationellt perspektiv. Vidare kan man använda ord som segregering/integrering och exkludering - inkludering (Ahlström, Emanuelsson & Wallin, 1986, Persson, 2001 och Emanuelsson, Persson & Rosenqvist 2001).

Varför är det då viktigt att forska om avvikelser och avvikande beteende? Oavsett vilket synsätt man anammar eller inte, så finns alltid risk att elever i skolan blir stämplade eller stigmatiserade till avvikare och kan hamna i utanförskap. Likaså blir människor stämplade eller stigmatiserade till avvikare i samhället i stort. Därför är det angeläget att inom specialpedagogiken ständigt studera avvikelser och utanförskap inom olika praktiker, hur det börjar, konsekvenser för individen, samt hur man i skolan/samhället kan arbeta med att synliggöra problematiken för att förhindra att det uppstår.

8.4. Förslag på framtida forskning

Borde inte skolan som organisation arbeta mer förebyggande än att ingripa när det är för sent och om den ingriper, måste den följa de regler och använda de sanktioner på det sätt de är avsedda att användas. Annars finns risk att elever som är på glid hamnar ännu mer utanför genom skolans sätt att arbeta och förhålla sig till dem.

Foucault (2003) skriver att läraren har en ideologisk uppgift i skolan att göra en normaliserande granskning av elevernas beteende, vilken har till syfte att kvalificera, klassificera och vid behov straffa eleverna. Att i eleverna inpränta samhällets normer och forma dem till goda samhällsmedborgare!

Det finns, kan man anta, olika ideologier som styr de val lärare gör när de disciplinerar elever. Det skulle vara mycket intressant att ta del av dessa val, samt hur lärare motiverar valet av sanktion, utifrån vilken lagtext de anser beslutet vila på. Är det en nationell stadgad lagtext, en lokal ordningsregel eller en egen inofficiell regel läraren har i sitt klassrum?

8.5. Slutord

Jag har i min undersökning haft fokus på den process som gjort elever till avvikare i skolan. Lärare har använt skolans disciplinära åtgärder mot eleven för att utifrån eget tycke ändra sitt beteende. Dessa disciplinära åtgärder har inte alltid varit knutna till hur avsikten har varit att man skall använda dem, eller den svenska skollagstiftningen i övrigt. I många fall har sanktionerna saknat förankring i den lagstiftning som skolan skall verka utifrån. I och med att respondenten sade att: "*De ser mig som en buse och då blir jag en buse*" såg han sig själv som stämplad enligt Becker och stigmatiserad enligt Goffman. Även symbolisk interaktion enligt Mead finns med, då eleven såg sitt jag utifrån hur andra såg på honom och vad de förväntade sig av honom. Eleven hade nu blivit avvikare och kunde själv konstatera det och skolan hade gjort honom till avvikare bara genom att arbeta på det sättet den gjorde.

Jag anser mig fått svar på syftet i undersökningen och på de ställda problemfrågorna. Jag kan inte generalisera att undersökningens resultat gäller alla skolor, utan endast på den undersökta skolan, under den undersökta tidsperioden och för den aktuella eleven. Nedanstående påstående äger giltighet för min undersökning då resultatet pekade på att det faktiskt var så i det fallet.

Kan skolan göra elever till avvikare genom sitt sätt att arbeta och förhålla sig till dem?
Svaret är ja, mycket tyder på det i det undersökta fallet!

9. Referenser

9.1. Litteratur

- Ahlström, K-G. Emanuelsson, I. & Wallin, E. (1986). *Skolans krav – elevernas behov*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion; Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, M. & Deetz, S. (2000). *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Becker, H. S. (2006). *Utanför. Avvikelsens sociologi*. Lund: Arkiv förlag (Originalarbete publicerat 1963).
- Bryman, A. (1997). *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Emanuelsson, I. Persson, B. & Rosenqvist, J. (2001). *Forskning inom det specialpedagogiska området – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.
- Estrada, F. & Flyghed, J. (red.) (2001). *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur.
- Foucault, M. (2003). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag.
- Giddens, A. (2000). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Goffman, E. (2014). *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Lund: Studentlitteratur. (Originalarbete publicerat 1963).
- Goldberg, T. (red.) (2005). *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Goldinger, B. (1989). *Tonårstiden. Utvecklingen från förpubertet upp till vuxen ålder*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- HSFR. (1996). *Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådets etikregler*. Stockholm: Ord & Form.
- Hilte, M. (1996). *Avvikande beteende – en sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Holme, I. M. & Solvang, B. K. (2001). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, S-Å. (1998). *Om brott och straff; Från sociologins klassiker till modern kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Läraryrket (2000). *Så kan skolan förebygga våld, hot och mobbning*. Stockholm: Läraryrket.

- Mead, G. H. (1995). *Medvetandet, jaget och samhället - från socialbehavioristiskt ståndpunkt*. Lund: Argos. (Originalarbete publicerat 1934).
- Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Månson, P. (red.) (1995). *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Ny skollag i praktiken (2011). *Lagen med kommentarer*. Stockholm: Svensk Facklitteratur.
- Patel, R. & Davidson, B. (1994). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, B. (2001). *Elevens olikheter och specialpedagogisk kunskap*. Stockholm: Liber.
- Richardson, G. (2004). *Svensk utbildningshistoria; Skola och samhälle förr och nu*. Studentlitteratur: Lund.
- Rikspolisstyrelsen & Skolverket. (1999). *Ska vi ringa polisen? Vad gäller när en elev begår en handling i skolan som kan uppfattas som brott?*
- Ring, J. (1999). *Hem och skola, kamrater och brott*. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, Avhandlingsserie Nr 2, 1999.
- Sarnecki, J. (1987). *Skolan och brottsligheten*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Sarnecki, J. (2003). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket. (2006). *Ordningsregler för en trygg och lärande skolmiljö*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2007). *Trygghet och studiero i skolan – information om nya bestämmelser*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2008). *Särskilt stöd i grundskolan: En sammanställning av senare års forskning och utvärdering*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2009). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2014). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer: Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Stockholm: Fritzes.
- Starrin, B. & Svensson, P-G. (1994). *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Söderlöf, G. (2013). *Arbetsrätt för skolledare och pedagoger*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Trost, J. & Levin, I. (2004). *Att förstå vardagen – med ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Wallén, G. (1996). *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.

9.2. Övriga källor

Folkskolestadga (SFS 1921:604).

Folkskolestadga (SFS 1958:399).

Förordning (SFS 1980:64).

Grundskoleförordning (SFS 1988:655).

Grundskoleförordning (SFS 1994:1194).

Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (SFS 1964:167).

Regeringens proposition 1985/86:10. *Ny skollag m.m.*

Regeringens proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen - för kunskap, valfrihet och trygghet*.

Skollag (SFS 1962:319).

Skollag (SFS 1985:1100).

Skollag (SFS 2010:800).

Skolstadga (SFS 1962:439).

Socialtjänstlag (SFS 2001:453).

SOU 1946:31. *1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar;6;. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning*. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

SOU 1948:27. *1946 års skolkommissons betänkande med förslag till riktlinjer för det Svenska skolväsendets utveckling*. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

SOU 1950:3. *Betänkande med förslag angående folkskolans disciplineringsmedel m.m.* Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

SOU 1961:30. *Grundskolan. Betänkande angivet av 1957 års skolberedning*. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

SOU 1986:10. *Enklare skolförfattningar. Del 1. Sammanfattning. Författningsförslag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SOU 1986:1. *Enklare skolförfattningar. Del 2. Motiv m.m.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.